

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет економічних наук
Кафедра фінансів

Кваліфікаційна робота

освітній ступінь – бакалавр
на тему: «АГЕНТСЬКА ПРОБЛЕМА В БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ»

Спеціальності:
072 Фінанси, банківська справа та страхування

Олексієнко Марія Михайлівна

Керівник Мертенс О. В.,
кандидат економ. наук, доцент, професор кафедри
фінансів НаУКМА

Рецензент _____ (прізвище та
ініціали)

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою « _____ »

Секретар ЕК _____
« ____ » _____ 2023 р.

Київ 2023

Агентська проблема в банківському секторі
План

1. ВСТУП.	2
2. РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІКА АГЕНТСЬКИХ ПРОБЛЕМ.	6
2.1. Поняття, різновиди та історія розвитку агентської проблеми.	6
2.2. Моральний ризик як одне із ключових питань агентської проблеми.	14
2.3. Поняття та класифікація агентських витрат.	21
3. РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ АГЕНТСЬКИХ ПРОБЛЕМ В БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ.	28
3.1. Агентські проблем в банківському секторі у світі.	28
3.2. Дослідження агентських проблем в банківському секторі в Україні.	39
4. РОЗДІЛ 3. ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА ПОЯВУ АГЕНТСЬКОЇ ПРОБЛЕМИ В БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ ТА ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНИХ СТРАТЕГІЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГАЛУЗІ.	48
4.1. Регресійна модель для визначення впливу фінансової стабільності на розвиток агентських проблем.	48
4.2. Рекомендації щодо ефективних стратегій керування банками і банківським сектором для запобігання та розв’язання агентських проблем.	55
5. ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.	62
6. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.	65

ВСТУП

Актуальність теми. Попри доволі великий рівень механізації банківського сектору, широке використання інформаційних технологій, ріст впливу штучного інтелекту та значну кількість розробок у технологічній галузі для покращення та полегшення роботи фінансових установ у банках і надалі залишається широкий спектр функцій, який відтворюється працівниками. Саме через доволі високу важливість обов'язків, що виконуються найманим персоналом, вплив людського фактору на сферу надання банківських послуг і досі залишається значним, а виникнення агентських проблем в банківському секторі здатне підсилити цей вплив і також збільшити негативні наслідки такого конфлікту. Аби вплив загострених конфліктів на економіку не був таким значним, то вивчення агентських проблем є неминучим. В тому числі дані явища потрібно досліджувати, аби завчасно акцентувати увагу на заходах із попередження та профілактики їхньої появи, а у випадку загострення ситуації знати, які заходи з нейтралізації необхідно прийняти, які існують ефективні методи боротьби з наслідками. Окрім цього, саме вивчення агентської проблеми дає змогу покращити ефективність функціонування установи та галузі, адже у випадку, коли певні функції виконуються агентами, то фіксація та виправлення недоліків їхньої роботи може призвести до покращення якості та пришвидшення виконання задач; вивчення та дослідження проблем здатне в майбутньому призвести до зменшення ризиків на підприємстві та секторі загалом, а в глобальному розумінні конкретне зменшення кількості ризиків призводить до значного росту стабільності функціонування банківської сфери економіки, що перспективі здатне скоротити кількість фінансових криз.

Через важливість агентських проблем це явище вивчали такі вчені, як Берлі, Мінз, Дженсен та Мерфі, які вважаються першими, хто сформулював поняття агентської теорії та її проблеми, Еггертсон аналізував та описував вплив проблем на макrorівні, Коуз досліджував причини появи агентських відносин та проблем в них Стігліц та Акерлоф розглядали та формулювали певні висновки про значення

асиметрії інформації при утворенні агентських проблем. Серед вітчизняних вчених дослідженням агентських проблем займались Воронова, Жук, Кірейцев та інші, а питання прояву агентської проблеми у банківській діяльності через асиметрію інформацію описували Ричаківська і Снігурська.

Мета дослідження. Аналітичний погляд на прояв агентських проблем в світовому банківському секторі, у галузі надання фінансових послуг банківськими установами в окремих країнах світу та у банківській системі України.

Задачі дослідження:

1. Визначення основних причин виникнення агентських проблем на підприємстві та в банківській галузі;
2. Формування типів та різновидів агентських проблем за різноманітними критеріями групування;
3. Встановлення ролі морального ризику під час загострення агентської проблеми;
4. Ідентифікація та дослідження агентських проблем в економіках таких країн як Греція, США, Бангладеш, Китай та Тайланд;
5. Виявлення агентських проблем, причин їхньої появи та основних наслідків явища в банках України;
6. Оцінку впливу фактору економічного зростання на прояв та появу агентських проблем в банківському секторі;
7. Створення рекомендацій та формування висновків стосовно ефективних стратегій регулювання банківського сектору та попередження загострення агентських проблем.

Об'єкт дослідження. Світова банківська система та системи окремих держав по всьому світу.

Предмет дослідження. Причини прояву та наслідки виявлення агентських проблем в банківських системах.

Методи дослідження. Для написання роботи був використаний метод аналізу та синтезу для дослідження робіт вітчизняних та зарубіжних вчених, а також для формування поняття, причин, різновидів та наслідків агентських

проблем. Для більш ретельного дослідження явищ в різних країнах та проведення розрахунків були використані методи порівняння, горизонтального та вертикального аналізу, коефіцієнтів. Для формування рекомендацій на основі власних розробок та моделі було застосовано метод моделювання та індукції. Для яскравішого та більш чіткого сприйняття результатів та доробок був використаний метод графічного представлення.

Інформаційну базу дослідження становили статистичні та аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, Національного банку України, відповідні монографії, наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених з питань агентської теорії, агентських проблем, проблем морального ризику, асиметрії інформації та ресурси Інтернет.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані результати дослідження дають змогу завчасно вбачати та попереджати потенційну появу агентських проблем, дозволяють усвідомлювати фактори впливу, які можуть спричинити агентські проблем, а також допомагають розробити певні стратегії реагування на появу агентської проблеми та боротьби з її наслідками.

Наукова новизна. Одержані результати внаслідок дослідження доповнюють та деталізують вже наявні праці та розробки, підтверджують певні теорії а також дають змогу сформулювати та розширити рекомендації стосовно вибору ефективних стратегій та імплементування корисних заходів.

ЕКОНОМІКА АГЕНТСЬКИХ ПРОБЛЕМ

2.1 Поняття, різновиди та історія розвитку агентської проблеми

Питання агентської проблеми почало активно досліджуватися та аналізуватися ще на початку минулого (20) сторіччя багатьма вченими. Початком дослідження даного явища можна вважати роботу написану американськими науковцями Берлі та Мінзом «Сучасна корпорація і приватна власність», у якій вчені детально описують та звертають увагу на необхідності сепарації керування корпорацією та її власника (принципала), що повинно відбуватися шляхом передачі повноважень управлінця з особи – менеджеру (агенту), робота підкреслювала, що через велику кількість акціонерів в тогочасних американських компаніях керування ставало неможливим для власників, через їхню велику кількість, та право прийняття рішень надавалось професійним менеджерам. [1].

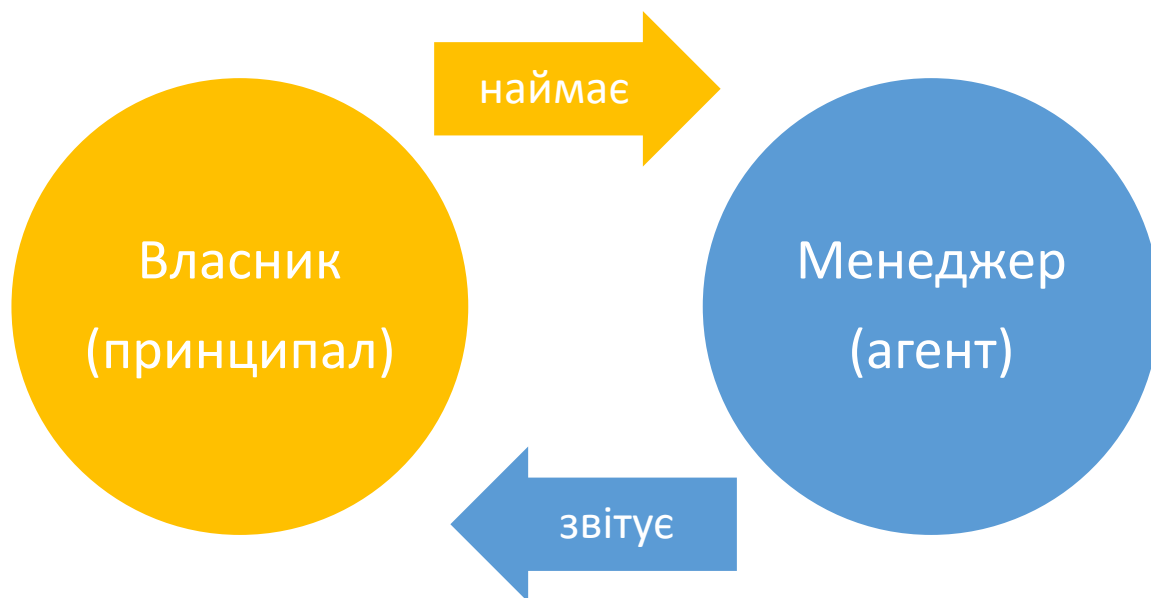

Рис.2.1. – Схематична взаємодія власника та менеджера в агентській теорії

Джерело: складено автором на основі [1].

Такий поділ обов'язків у корпорації є логічним та підтверджується фактором що за тогочасних умов у підприємстві управління корпорацією власником або декількома власниками стало неможливим Це можна пояснити тим, що

географічне розширення у великих масштабах, доволі швидке і потужне зростання промисловості, розвиток і збільшення масштабів виробництва виводили на перший план проблему залучення нових інвестицій та пошук потенційних платформ для фінансування бізнесу, а згодом уже велика кількість спонсорів, їхня професійна диверсифікація, географічна розкиданість, кваліфікаційна різноманітність не давала змогу приймати рішення якісно, вчасно та доречно, що, звісно, уже вимагало стороннього втручання [2]. Про таку ситуацію у своєму науковому дослідженні говорять і Берлі з Мінзом. Вони ще додатково звертають увагу наукової спільноти саме на важливість бухгалтерського обліку та на його якість, адже стверджують, що саме фінансова звітність є головним показником діяльності підприємства та ключовим джерелом інформації для потенційних інвесторів, що підвищує вимоги до керівника компанії, адже в свою чергу гарні фінансові результати здатне забезпечити саме грамотне та талановите управління, яке може здійснюватися лише спеціально навченими професіоналами з розвинутими менеджерськими навичками [1,3]. Ця наукова праця породила і подальші дослідження і вже на початку 80-х років 20 століття у Сполучених Штатах Америки економісти Дженсен і Мерфі також звернули увагу на агентську проблему і трошки розширили її дослідження до питання, як і наскільки залежить винагорода (зарплата) менеджера у фірмі від розміру даної компанії, у якій він працює. Відповіддю на поставлене питання у роботі науковців стало формування висновку, що в середньому генеральний менеджер має 0,14% усіх акцій компанії; іншим результатом дослідження було те, що загалом на 1000 доларів приросту акціонерного капіталу головний управлінець отримує приблизно 3,25 доларів винагороди, що складає наближено 0,3% від загальної суми прибутку та є відносно невеликим показником і підштовхує аналітиків до думки, що генеральний менеджер абсолютно не є зацікавленим у роботі підприємства, яким він керує, та у покращенні фінансових показників компанії для її розширення та залучення нових інвесторів та джерел фінансування [4].

Отже, у наведених вище роботах детально розглядалось поняття агентських відносин – контрактів, за умовами яких оди або декілька суб'єктів господарювання

(акціонер або кредитор у банківській сфері) є принципалом і «наймає» працівника (менеджера або одержувача кредиту), що стає агентом і повинен виконувати обов'язки або приймати рішення від імені принципала, що, по суті, можна вважати певним делегуванням обов'язків та передачею відповідальності [1]. Окрім того, для агентської теорії характерні такі ознаки:

1. Припущення про інтерактивне середовище взаємодії;
2. Асиметричність інформації, що спричинена кращим усвідомленням про стан справ у компанії агентом, адже він знаходиться в центрі усіх адміністративних процесів, ніж принципалом, який знаходиться поза межами рішень стосовно управління власною компанією;
3. Висока міра невизначеності агентських відносин, через вплив на них значної кількості різноманітних факторів;
4. Відсутність точних шкал або способів вимірювання ефективності та якості управління або наданих управлінських послуг;
5. Обмежена здатність мозку людини приймати правильні рішення в рамках наявної інформації;
6. Необмежене прагнення генеральних директорів до збагачення та задоволення власних інтересів за рахунок ресурсів власників та при повному або частковому ігноруванні інтересів цих власників (Опортунізм);
7. Через те, що власників-акціонерів (принципалів) інвестиційні портфелі зазвичай є диверсифікованими, а наявні кошти і ресурси не вкладені цілком і повністю в один проєкт, вони більше схильні до ризику, що не є характерним для агентів [5,6].

За укладення контракту агентських відносин очікується, що агент, який керуватиме компанією та буде безпосередньо представляти власника має цілком і повністю діяти в його інтересах, що було б ідеальним рішенням за складання даного договору, проте вже на початковому етапі взаємодії з'являються певні суперечності, адже найманий менеджер не завжди діє з точки зору максимізації

прибутку працедавця, а іноді з метою наростити власні статки, а також інтереси агента і принципала можуть і цілковито відрізнитися (саме проблему морального ризику часто вважають однією з основних для виникнення агентського конфлікту) [6]. Додатково до уже трохи вище зазначених причин та припущень щодо виникнення агентських проблем можна додати такі:

- Агент може не бути достатньо результативним;
- Принципал може неправильно донести задачу або створити неякісні умови та надати неефективні ресурси;
- Агент може стати принципалом, якщо додатково делегує власні зобов'язання, які були надані йому його принципалом [5].

Тож з наявних співпадінь і формується висновок про потенційну наявність або появу агентських проблем на підприємстві, на яких менеджер не має усіх 100% акцій. Якщо корпорацією володіє та управляє одна і та сама особа, то в такому випадку вона прагнучиме максимізувати прибуток компанії та працюватиме на ріст та розширення виробничих потужностей, проте у ситуації, коли частина акцій буде продана іншим акціонерам відразу з'являється доволі висока ймовірність виникнення агентської проблеми [1].

У сьогоdnішньому сучасному світі агентські проблеми є доволі розповсюдженим явищем, адже менеджери великих глобалізованих корпорацій мають зовсім незначну частку акцій в їхній загальній сумі. Також я додам, що дуже часто агентська проблема пов'язана із присутністю у агента тіньового заробітку, адже вони здатні обирати виробничу стратегію та приймати рішення, які були б на користь саме їм. Так менеджер може під час укладання договору із постачальником отримувати від нього тіньовий відсоток за партнерство, коли генеральний директор та його дії не контролюються. До агентських проблем також можна віднести і хабарі, яких є дуже широка кількість різновидів. Серед хабарів виділяють прямі (отримання менеджером за прийняття рішення на користь одного чи іншого партнера велику суму коштів готівкою) або непрямі (отримання управлінцем послуг, на яких специфікується компанія-партнер) [1].

Окрім того, що агентська проблема є характерною найбільше саме для власника та найманого працівника, проте можна також виділити і багато інших різновидів конфліктів за типом конфлікуючих сторін:

- Конфлікують власник капіталу або корпорації (принципал) та найманий генеральний менеджер (агент). Як я вже сказала такий тип суперечок є найрозповсюдженішим на підприємствах та з'являється на фоні того, що менеджери схильні ставити свої інтереси вище за інтереси власника, компанією якого вони управляють, в той самий час інтереси цих двох конфлікуючих сторін можуть кардинально відрізнятись таким чином, що задоволення одного в будь-якому разі приведе до розчарування другого;
- Конфлікують власник власного капіталу та інвестор (володар позичкового капіталу компанії). Якщо управління компанією здійснюватиметься невдало, то в разі банкрутства закладу можна перекласти усю відповідальність за понесені витрати на кредиторів, і, навпаки, за успішного старту, гарно вибраної виробничої стратегії, високого рівня прибутку власник корпорації отримуватиме додаткові вищі дивіденди та грошові потоки, в той самий час кредитор отримувати сталі відсотки, які були прописані у контракті та затвержені. У такому випадку агентської проблеми у випадку успішності фірми всі бонуси надходять власнику, а у випадку невдачі усі витрати несе кредитор;
- Конфлікують зовнішні інвестори та інвестори з внутрішнього середовища компанії. Конфлікт передусім виникає на основі інформаційної асиметрії, адже в такому випадку внутрішні менеджери можуть для власної вигоди викуповувати акції за привабливою ціною у зовнішніх акціонерів шляхом навмисного надання неправдивої фінансової звітності або шляхом фальсифікування інформації;
- Конфлікують акціонер зі вагомим пакетом акцій та акціонер з незначною часткою. Ініціатором такої проблеми може виступати власник великого пакету акцій, який лобіюватиме ідею додаткової емісії цінних паперів, щоб

зменшити вплив на управління компанією власників невеликої кількості акцій;

- Конфліктують інвестори з короткостроковими фінансовими потоками та довгострокові інвестори компанії (іншими словами довгостроковим інвестором також можна назвати і власника фірми). У цих двох типів позичальників абсолютно різні пріоритети, якщо перші прагнуть підвищити саме поточну вартість акцій, аби якомога швидше отримати прибуток на вкладені кошти, то другі прагнуть збільшити внутрішню ціну цінних паперів і зосередитися на довгостроковому розвитку бізнесу;
- Конфліктують менеджер і кредитор. Коли кошти корпорації надаються під заставу, то іноді трапляються ситуації, за яких з обороту можуть вилучатися певні суми обігових коштів; характерною рисою є те, що кредитори в такому виді агентської проблеми мають змогу втручатися та брати безпосередню участь у управлінні компанією;
- Конфліктують генеральний менеджер та менеджер нижчого рівня. Незацікавленість працівників нижчих ланок здатна призводити до розповсюдження бюрократії, а деякі їхні вчинки можуть і повністю суперечити політиці компанії [1,7,8,9].

Багато вчених у своїх роботах також сходяться на думці, що у більшості ситуацій, коли виникає агентська проблема, вона виникає через грошові потоки та їхній розподіл [10].

Рис.2..2 – Класифікація агентських проблем за типом сторін, що беруть участь у конфлікті

Джерело: складено автором на основі [1,7,8,9].

Якщо підсумувати, то можна стверджувати, що за найрозповсюдженішої проблеми (агент – принципал) менеджерів можна спонукати діяти на користь власників бізнесу шляхом стимулювання (у випадках коли результати роботи найманого управлінця є позитивними) і шляхом покарання та обмеження (коли дії управлінця несуть негативні наслідки для компанії). А от контролювати менеджерів набагато складніше, проте саме це і є ключовою та найважливішою умовою уникнення агентської проблеми [1]. Якщо зважати на все, що сказано вище, то формуємо висновок, що краще не затягувати ситуацію до виникнення

агентських проблем, щоб боротися з її наслідками, а намагатися уникати причин, за яких конфлікт може трапитися; так як однією з найрозповсюдженіших ситуацій виникнення агентських конфліктів є моральний ризик, то необхідно розібратися у його сутності більш детально і проаналізувати причини його виникнення та засоби його запобіганню.

2.2 Моральний ризик як одне із ключових питань агентської проблеми

Існує правило, що менеджер повинен завжди діяти саме «для» акціонерів і повинен збільшувати їх прибуток, проте така ситуацію у реальному світі маже не існує. Відразу зазначимо, що потенційне постання питання морального ризику є неминучим та актуальним у будь-якій ситуації, коли укладається агентський договір, адже після підписання агентського контракту дії агента можуть не відповідати діям принципала або його інтересам. Саме проблема морального ризику у рамках взаємодії «агент-принципал» є найпопулярнішою серед агентських проблем, тому, на мою думку, її варто розглянути детальніше. З економічної точки зору моральний ризик – це раціональні дії суб'єктів економіки з ціллю максимізувати особисту користь за рахунок збитковості вищого органу підпорядкування завдяки присутності асиметричності інформації [11]. Моральний ризик є проблемою характерною для будь-якого сектору економіки – сектора інвестування, банківської справи, страхування, підприємництва та і загалом для економіки [12]. В залежності від сфери виявлення ця проблема має свої особливості. Так моральний ризик у сфері страхування безпосередньо пов'язаний із природою поведінки людини та її особливостями характеру, сприйняття, виховання або поведінки, при чому це стосується і особливостей клієнта і особливостей страхувальника [13]. У сфері страхування моральні ризики є окремою та цікавою темою, адже присутня теорія, що сам факт страхування від настання певної події лише підсилює страх, що це відбудеться; з наукової точки зору такий феномен можна пояснити тим, що людина має менше мотивації для старання і вживання превентивних заходів, коли знає, що має «план Б». У банківській же сфері економіки майбутні моральні ризики у першу чергу пов'язують саме з порядністю, чесністю та відповідальністю майбутнього управлінця [12].

Моральний ризик (Moral Hazard) найчастіше виникає через такі причини:

- як вже було сказано причиною може бути наявність у власника та менеджера різних цілей, бачень та інтересів;

- також іншою причиною є значна асиметричність інформації, що виникає в процесі управління компанією.

Якщо проаналізувати ці 2 передумови, то очевидним стає те, що вони також мають вагомий вплив і на виникнення агентських проблем [15].

Конфлікт інтересів між принципалом та агентом є явищем доволі розповсюдженим та типів у бізнесовій середі, адже за людською природою кожна особистість передусім прагне до задоволення власних цілей. Таким чином у ситуації, що складається у принципала не має іншого виходу, окрім враховувати цей фактор при укладанні контрактів та усвідомлювати, що їх цією проблемою будуть пов'язані і інші витрати [15].

Доречним буде навести приклад, що доволі часто власник бізнесу, банківської установи або його акціонери не мають можливості здійснювати повний контроль за роботою власних найманих працівників, тож така ситуація і є наслідком присутності інформаційної асиметрії, адже вже при підписанні договору сторони усвідомлюють, що отримуватимуть різну кількість інформації і з різних джерел. Вже після того, як акціонерами було прийнято рішення про наймання на роботу генерального директора, вони більше не мають змоги стежити за докладеними зусиллями менеджера, щоб впоратись із завданням, що усвідомлю і сам менеджер і схиляється до ризику діяти не в інтересах працедавців, а із власних переконань [14]. Проблема асиметрії інформації на грошових ринках вважається антонімом до її ясності та прозорості, що несе колосальний вплив на її якість та надійність [16]. Сама по собі асиметричність інформації пов'язана з такими проблемами:

1. Щоб отримати будь-яку інформацію потрібно заплатити певні кошти, тому принципал (як менш інформована особа в даному випадку) повинен витратити наявні ресурси на отримання інформації, яка у нього відсутня але присутня у агента;
2. Потрібно зважати, що за будь-яких обставин інформація може не бути надійною. Навіть найточніші дані, що отримані фінансовими інститутами

або державними установами сьогодні вже завтра можуть застаріти через нескінченну низку факторів. До цього можна надати статистику, що близько 60% звітів, що формуються бізнесами і надаються регуляторним органам містять неточності або помилки. Деякі документи, що подають підприємства на перевірку до органів контролю говорять про те, що відповідальна за дані звіти особа (у багатьох випадках дана документація має бути затверджена саме генеральним менеджером) має повну відсутність розуміння поставлених перед нею задач. Варто звернути вагу, що саме фінансова звітність для принципалів є важливим показником діяльності найманого менеджера, а така низька якість інформації провокує розвиток «нечесної гри» на ринку та розповсюджує використання інсайдерських даних;

3. Когнітивні можливості працівників, що пов'язані із формуванням звітів, є доволі обмеженими, тому під час складання важливих для власників бізнесу звітів та розрахунку показників використовуються лише обмежена кількість найпоказовіших числових даних, які не завжди здатні цілковито відобразити реальну ситуацію в компанії, тому частина потрібної та важливої інформації в такому випадку просто втрачається;
4. Ну і повернутися мусимо до того, що через відсутність кваліфікованих співробітників на підприємстві інформація не може бути нормально та ретельно опрацьована (тут також можна загадати, що найм працівників входить у повноваження головного менеджера) [17].

Про наявну асиметрію проінформовані і принципал, що може лише підсилювати його недовіру та збільшувати кількість вжитих заходів, і агент, який може користуватись ситуацією і поступати не надто чесно [15].

Рис.2.3 – Схематичне зображення чотирьох проблем, через які виникає асиметрія інформації

Джерело: складено автором на основі [17].

Звісно, що найважливішим аспектом вивчення моральних ризиків, є не їхні причини, а саме методи боротьби з ними, адже у всіх дослідженнях сформована думка, що в будь-якому випадку, коли у агента виникає проблема морального ризику. То це тимчасово погіршує роботу підприємство, якщо боротися з моральним ризиком, та назавжди, якщо залишити все так, як є. Тому потрібно розглянути, які ж методи боротьби з моральним ризиком можна застосовувати на конкретних прикладах:

1. Контролювати дії агента:

- Задля боротьби з моральним ризиком ефективним методом вважається посилення контролю над працівниками або банками, такий контроль може використовуватися у багатьох способах, так, наприклад, для того, або розрізняти та контролювати працівників на фабриці одна компанія замовила не однакову форму, а різного кольору для усіх, щоб чітко відслідковувати дії окремого робітника (тепер легко можна визначити, хто із виконавців не знаходиться на своєму робочому місці).

- Метод конкуренції також вважається релевантним, коли мова заходить про боротьбу з моральним ризиком. Саме через дієвість цього методу його використовують у одному з найвідомішого фастфудів світу. Він полягає у тому, що під час роботи працівники не знають відповідального за той чи інший процес особисто чи по імені, а знають лише номер виконавця, тому без жодної заангажованості мають змогу повідомляти про помилки або недбайливу поведінку колег, і тим самим вони заробляють собі бали в рейтингу. Такий спосіб має один великий недолік – можна цілком знищити комфортний мікроклімат у колективі, посіяти ворожнечу та позбавити бажання працювати у команді працівників, якщо рівень конкуренції буде занадто високим.

2. Стимулювати дії агента контрактами. Цей метод боротьби з моральним ризиком полягає в об'єднанні інтересів власника та найманого генерального менеджера або людини, яка представляє інтереси принципала, і імплементується на підприємстві шляхом введення стимулюючих контрактів. Аби зменшити ймовірність появи морального ризику принципал має можливість запропонувати агенту оплату у разі отримання бажаного результату, але умова, що власник і досі не може спостерігати за діями агента зберігається. Прикладом імплементации такого методу боротьби з моральним ризиком і приклад контрактів, за яких «ставка» є доволі низькою, проте доволі високою є змінна складова, що залежатиме від якості та кількості виконаної роботи, бізнес також має змогу контролювати та змінювати пропорційні відношення фіксованої частини зарплати від змінної в залежності від значимості співробітника. У цього способу також є мінус – у агентів завжди різна схильність до ризику, тому існує можливість, що найманий менеджер просто обере контракт із меншою зарплатнею, але тою, яку він фіксовано отримуватиме щомісяця, а не значно більшою, проте отримання цієї ніколи не є гарантованим; за умови стимулювання агентів

контрактами принципал частково перекладає на них відповідальність за наявні ризики [15].

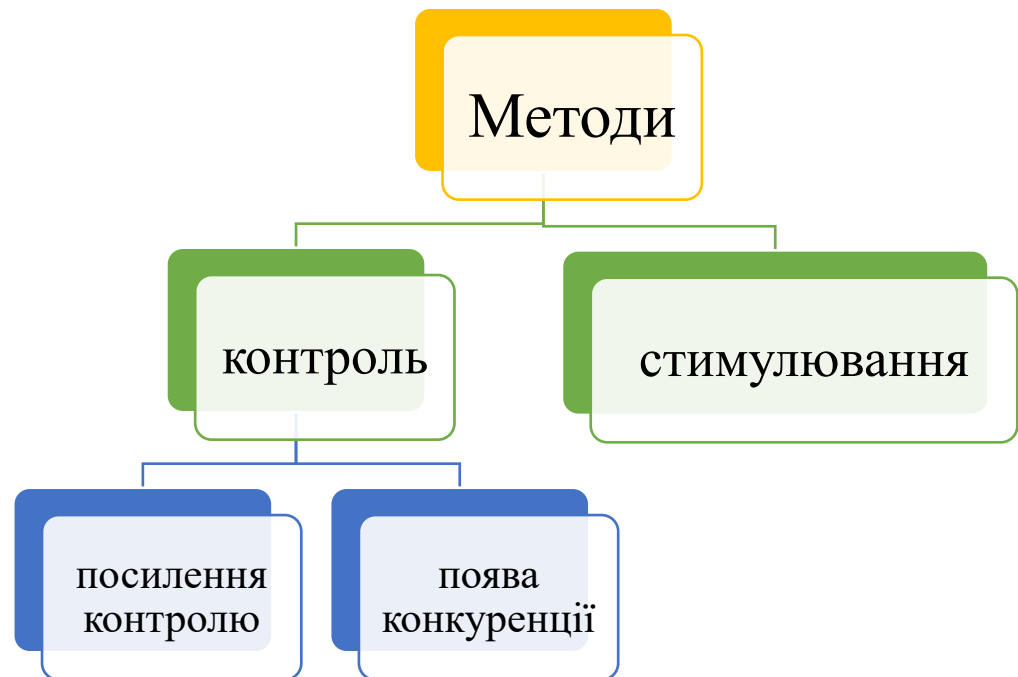

Рис.2.4 – Схематичне зображення методів боротьби із моральним ризиком в компанії

Джерело: складено автором на основі [17].

У іншому дослідженні також пропонуються такі методи боротьби із моральним ризиком вже не в бізнесі, а в економіці:

1. Економічні суб'єкти мають бути проінформовані та знати про наслідки від морального ризику та опортуністичної поведінки;
2. Державні стимули для економічних суб'єктів, що дотримуються «правил гри» (пільги у вигляді зменшення податків або збільшення соціальних виплат);
3. Ведення реєстру компаній, на яких проблема морального ризику уже була зафіксована;
4. Висока оплата праці, яка слугуватиме силою, що протидіє агенту, адже в такому випадку йому буде, що втрачати;
5. Контроль на підприємствах;

6. Створення та забезпечення нормальних та комфортних умов роботи в компанії для всіх співробітників;
7. Жорстокий контроль над появою моральних проблем у державних установах та жорстке регулювання цієї проблеми, що буде прикладом для бізнесів і в усіх інших економічних сферах [12].

Саме через проблеми, що пов'язані із наглядом за агентами, для скорочення кількості агентських конфліктів та сприяння зменшити проблему морального ризику власник компанії або акціонери мають розраховувати на наявність агентських витрат, які за правильної імплементації здатні зменшити ризик, що найманий ними генеральний менеджер при прийнятті управлінських рішень ставитиме свої власні інтереси вище за пріоритети та цілі свого працедавця [1].

2.3 Поняття та класифікація агентських витрат

Тож нами уже було визначено, що агентські витрати можна охарактеризувати, як витрати, які несе принципал для того, щоб найманий агент діяв саме у інтересах власника. Такі витрати можуть бути пов'язані із процесами контролювання найманого агента, перевірки його ефективності або сприяння його успішності. Також агентські витрати можуть трактуватися як потенційні витрати, що можуть з'являтися у процесі управління компанією через неоптимальні рішення найманого директора бізнесу у порівнянні з рішеннями, які б прийняв сам власник, якщо б керував безпосередньо компанією. Основною причиною агентських витрат є агентська проблем, яку ми вже розглянули у попередньому підрозділі і коротко можемо сформулювати, що найбільша часто зустрічаються агентські витрати, які виникають внаслідок неефективності агента, неясності отриманої ним задачі від принципала та від опортуністичної поведінки агента. На мою думку, агентські витрати також можна було б назвати затратами, які має платити принципал за «полегшення» свого життя або навіть можна сказати, що дані витрати є ціною часу принципала, адже в основі агентської теорії лежить делегування повноважень принципалом агенту, щоб зменшити власне навантаження, тож очевидно, що така ситуація, в якій власник не керує компанією є для нього виграшною в плані часу, тож за звільнені години необхідно платити. Звісно, також доречно ще було б додати, що агентські витрати в жодному випадку не варто плутати із виробничими витратами, які несе володар корпорації і у випадку, коли сам керує компанією, і під час управління бізнесом за допомогою найманого менеджера (сюди входять і витрати на виконання певних задач на підприємстві, і витрати на зарплату менеджеру, яку б принципал платив би собі, якби адміністрував у бізнесі власноруч.

Очевидним є також те, що акціонери та власники компаній самостійно обирають та визначають розмір агентських витрат, на які вони готові піти, а також потрібно усвідомлювати, що за повної відсутності агентських витрат акціонери потенційно втрачатимуть частку свого майбутнього прибутку через неефективне управління, проте щоб цього не допустити і забезпечити максимально високий

рівень отриманих грошових потоків, якого можна досягнути за наявних ресурсів акціонерам (принципалам) доводиться миритися та погоджуватися на відносно високу ціну за зменшення впливу агентської проблеми на власний бізнес. З економічної точки зору можна підібрати таке формулювання, що власник може збільшувати агентські витрати до того моменту, поки збільшення витрат на 1 будь-якої валюти буде дозволяти збільшувати багатство принципалів більше ніж на 1 будь-якої валюти [1].

Класифікація агентських витрат може бути дуже широкою, проте варто виділити три основні типи витрат, що виникають при агентському контракті на підприємстві, які в свою чергу також діляться на підгрупи:

1. Витрати, що пов'язані із наявністю контролю або контролюючих органів над агентом з боку принципала;
2. Витрати, що пов'язані із реформуванням та реструктуризацією виробничих та господарських процесів на підприємстві принципалом, щоб запобігати небажаній поведінці агента;
3. Витрати, що пов'язані на усунення неспівпадінь між поставленими задачами принципалом та результатами, які були утримані в ході управління підприємством агентом [1].

Доречно було б зазначити, що також частіше в будь-якій корпорації присутній не один тип витрат, а декілька; в той же час формуємо висновок, що загальна кількість агентських затрат визначається сумою коштів, що були витрачені на впровадження засобів для на кожному етапі запобігання, боротьби або усунення агентської проблеми.

Вперше до такого поділу на види витрат звернулися економісти Дженсен і Меклінг, які до першого типу агентських витрат відносять витрати на підписання та укладення договорів між потенційними учасниками майбутньої агентської проблеми та на моніторинг і контроль виконання та слідування прописаним у контракті умов або на нагляд за поведінкою найманого агента та на оцінювання якості його рішень та вчинків. До другого складника агентських витратам можна

віднести усі кошти, які були витрачені принципалом, щоб гарантувати та створити такі умови, за яких агент не зможе нанести глобальних збитків принципалу або компенсує їх. Вже третій тип витрат є найцікавішим і стосується він не витрат на функціонування підприємства, а витрат, які пов'язані із втраченими можливостями: так, коли принципал наймає агента, то під час прийняття генеральним менеджером рішень власник може втратити певні заробітки або додаткові грошові потоки чи бонуси, які б отримував, якби приймав усі рішення по управлінню компанією власноруч [18].

Рис.2.5 – Схематичне зображення трьох складників агентських витрат

Джерело: складено автором на основі [18].

Загалом класифікація агентських витрат є різноманітнішою і розгалуженішою. Так уже наявні у нас три типи затрат можна теоретично розділити додатково на два типи: прямі і непрямі витрати. До прямих витрат відносять перші два типи втрачених ресурсів (на контроль або забезпечення середовища з гарантіями мінімізації збитків), а непрямими витратами є вже третій різновид (витрати, що стосуються компенсації у розбіжностях у рішеннях) [1].

Якщо ще глибше розглянути типи агентських витрат, то маємо змогу сформуванати такі групи: прямі витрати, що йдуть на здійснення моніторингу, прямі витрати, що йдуть на створення обмежень для агента та непрямі витрати, що йдуть на «згладжування» наслідків від присутніх розбіжностей. Так до першої групи витрат належать такі підгрупи:

1. Кошти, що використовують для зборів та проведення загальних акціонерних зустрічей. На цих зустрічах голосують за членів наглядової ради та обирають керівника колективного виконавчого органу компанії (людина, яка б самостійно представляла виконавчу владу та виконувала усі її обов'язки) а також обирають учасників ревізійної комісії на підприємстві;
2. Кошти, що використовуються на обслуговування та утримування ради директорів. Саме під час таких директорських нарад затверджується розподіл фінансових та матеріальних ресурсів, аби усі грошові потоки не були направлені в одну сферу роботи підприємства та не були зосереджені в одних руках, а також проводиться загальний огляд та аналіз фінансових результатів та фінансової звітності;
3. Кошти, що йдуть на утримування комісії з ревізій. Ревізійною комісією проводиться огляд результатів та перебігу фінансово-господарської діяльності підприємства переважно наприкінці кожного фінансового року (може також відбуватися наприкінці півріччя або кварталу), де найбільша увага приділяється саме здобутим результатам та на якості роботи головного бухгалтера та його відділу;
4. Кошти, що йдуть на утримування та ведення акціонерного реєстру. За рахунок цих витрат є можливість відслідковувати а аналізувати нараховані доходи за акціями товариства та проводити додаткову ревізію особистих рахунків, щоб попередити або визначити певні потенційно наявні зловживання;

До другої групи коштів належать інші витрати:

1. Кошти, що йдуть на проведення внутрішнього аудиту компанії. Саме завдяки проведенню внутрішнього аудиту є можливість зберегти та відстояти інтереси принципалів щодо економності під час використання ресурсів. Процедура проводиться регулярно ретельно та є елементом, що повністю підконтрольним принципалам;
2. Кошти, що йдуть на страхування потенційних ризиків. Страхівка усіх кредитів, усіх майбутніх інвестицій, страхування усіх гарантій, що надаються та приймаються, страхування усіх можливих ризиків, що пов'язані із фінансами;

Ну і до групи непрямих витрат, що спрямовуються на боротьбу з розбіжностями належать такі витрати:

1. Кошти, що йдуть на привілеювання та заохочення менеджерів до праці. Дані фінансові потоки йдуть на часткове задоволення особистих потреб менеджера, фінансування дорогих готелей у відрядженнях, обслуговування розкішного офісу, користування корпоративними машинами та літаками;
2. Кошти, що йдуть на чинення опору при спробах розширити капітальну базу. Цей процес відбувається через небажання втрати будь-який вплив шляхом залучення нового капіталу;
3. Кошти, що йдуть на чинення опору при спробах «посунути» або змінити керівництво. В цьому конкретному випадку можуть вестися дії, що не даватимуть наймати на роботу нових кваліфікованих співробітників через страх позбутися робочого місця;
4. Кошти, що йдуть на чинення пору при спробах злиття або ліквідації, що були б вигідними для компанії. Причина є такою самою, що і в попередньому пункті, - страх позбутися робочого місця.
5. Кошти, що витрачаються під час боротьби за владу. У випадку, коли починається конфлікт та в'яснення, хто таки має управляти компанією, зміщується акцент генерального директора саме на цю ситуацію, а не на

старання забезпечити якомога ефективніше управління, що у подальшому проявляється на погіршенні фінансових результатів;

6. Присутність трансфертних цін. За допомогою наявних у генерального директора повноважень можуть встановлюватися ціни, що нижчі за ринкові, та вибір на користь контрагента, що є корпорацією, яка належить цьому ж генеральному директору.
7. Кошти, що витрачаються через інвестування в неприбуткові стартапи. Так вільні грошові потоки, що наявні на підприємстві йдуть не на виплати акціонерам, а на інші неперевірені чи ненадійні проекти, що можуть у майбутньому бути збитковими;
8. Кошти, що йдуть на неаргументоване та непотрібне зростання компанії. У такій ситуації найманий менеджер прагне розширювати компанію та сфери її діяльності щонайбільше, адже це сприяє росту його значимості та сфери його впливу, проте для акціонерів такі маніпуляції можуть бути небажаними та суперечити їхнім інтересам, особливо за умови, що розширення відбулось не на найвигідніших умовах;
9. Витрати суспільства. В цьому контексті розглядається суспільство в масштабах держави, яке може відчувати на собі негативний вплив від розпаду компанії або її зросту. Чим більшим є бізнес, тим більше цей вплив на собі відчуватиме народ [18, 19, 20].

Загалом можна сказати, що величину агентських витрат майже неможливо виміряти точно, адже якщо скласти та оцінити прямі агентські витрати ще є змога, то якщо говорити про збитки від непрямих витрат, то провести їхню повну та якісну оцінку не вдається. Постають питання : «Як визначити кошти, що були витрачені на реновацію та ремонт будівлі головного офісу компанії?», і тут вже може бути дві відповіді, одна з яких є такою, що ці кошти було безповоротно втрачено, а інша – ці кошти є інвестицією, що впливає на стиль, імідж та сприйняття бізнесу клієнтами та конкурентами. За наявності фондового ринку високого рівня розвитку найкращим «дзеркалом» непрямих агентських витрат буде зміна у капіталізації

компанії (непрямі агентські витрати призводитимуть до зменшення капіталізації та втрати власниками вкладених коштів) [5].

Агентські витрати можна також зменшити, проте тоді бізнесі зіштовхнеться з іншими наслідками від появи агентської проблеми, що можуть бути руйнівними для бізнесу.

Так як у цьому розділі ми розглянули усі найважливіші аспекти агентських проблем (передумови їх виникнення, їхню різноманітність, наявність ключової ролі морального ризику під час виникнення агентської проблеми та агентські витрати як головний наслідок агентських проблем), то перед тим як формувати методи боротьби з агентськими проблемами на підприємстві варто спочатку розглянути їх на прикладі реальних ситуацій.

ДОСЛІДЖЕННЯ АГЕНТСЬКИХ ПРОБЛЕМ В БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ

3.1 Агентські проблем в банківському секторі у світі

У світовій літературі, що пов'язана із вивченням агентських проблем, проблем морального ризику та основними причинами виникнення цих явищ окрему увагу приділено конкретним випадкам в історії, коли дані теоретичні концепції траплялися на практиці. Так багатьма дослідниками прийнято вважати, що саме схильність до морального ризику, асиметричність наявної інформації на ринку, вихід на перший план особистих інтересів, а не загальновизначених правил та принципів, є основними причинами не лише дрібних місцевих банкрутств або ліквідацій підприємств, а й відіграють важливу (а іноді навіть і провідну роль) у зародженні та розвитку таких явищ як світові фінансові кризи. Такі глобальні сучасні світові економічні спади як Велика рецесія 2000 року, Азійська криза 1997, економічна криза в Росії 2009 року, Глобальна криза 2008 року, Грецька криза 2009 року та інші безпосередньо пов'язані із присутністю трохи вище перерахованих концепцій та лише підтверджують думку про те, що недоброчесне управління банками та іншими фінансовими установами здатне призвести до вражаючих негативних наслідків [21].

У контексті глобальних світових фінансових криз така ситуація складається через відомий і визнаний світовою спільнотою факт, що багато великих банків по всьому світу (малих та середніх банків за розміром це також стосується) розраховують на лояльність та прихильність уряду та наглядового органу; більш детально цей факт розшифровується і пояснюється так, що банки зловживають наявністю контролюючих установ та схильні розраховувати на те, що у випадку настання несприятливих або збиткових часів вони завжди зможуть отримати допомогу або «фінансову подушку» ззовні, тому замість того, аби забезпечувати якомога ефективніше управління та адміністрування в установі та якісно розпоряджатися наявними ресурсами і обдуманно приймати рішення, банківський менеджмент більше схиляється до вибору більш ризикованих стратегій, які в той самий час також є більш прибутковими. Таким чином модно стверджувати, що у

ситуації, що склалася одна сторона (банківський сектор та його представники) використовуватиме другу сторону (уряд, а якщо говорити точніше, то платників податків). Уже на прикладі світових фінансових потрясінь уряди та контролюючі органи країн світу вжили певних необхідних заходів, щоб на практиці в майбутньому зменшити моральний ризик [22].

Рис.3.1 – Схематичне пояснення, агентських проблем, що пов'язані із наявністю морального ризику та набули глобального масштабу

Джерело: складено автором на основі [21].

Якщо спершу розглядати Азійську кризу, то саме Тайланд був першою країною, на якій сильно і гостро відобразилася рецесія. Значна кількість банків та фінансових установ сектору постраждали ще на етапі появи та раннього розвитку кризи, що з часом переросла уже в валютну. Під час кризи спекулянтами було закріплено тайський бат після того, що вони дізналися про вичерпування валютних

резервів уряду; в результаті тайський уряд не мав іншого виходу і повинен був понизити державну валюту. В цей час загальною проблемою, що об'єднала усі банки в країні була проблема морального ризику, а спровокована ця ситуація була тим, що урядом було прийнято рішення про гарантування банківських позик. Тож в тогочасних умовах корпоративні банки мали «карт-бланш» і отримали змогу інвестувати власні кошти у проекти, що були більш загрозливими та ненадійними, адже знали про підтримку з боку держави у випадку негативного результату інвестиційної діяльності. Звісно ситуація закінчилась би добре, якби більшість інвестицій були вдалим, а банки збільшили б свої прибутки, проте на практиці виявилось, що більшість проектів зазнали невдачі, тому і утворилась значна кількість непрацюючих кредитів у банківських портфелях. У цій ситуації (при умовах, що були раніше описані) на усі запити про фінансову допомогу від банків державним органам доводилося відповідати відмовою, адже не було достатньо коштів для допомоги [21].

Дуже схожа ситуація в свій час була і в Китаї, адже банківський сектор в країні зазнав значного впливу агентської проблеми, що проявлялась великим розміром морального ризику для менеджменту банківських установ. Деякі експерти мають думку, що більша частка китайських банків мала б закрити свій бізнес через велику частку непрацюючих кредитів, що не зменшувалась. За звичайних умов, коли в банках сильно велика частка проблемних кредитів, то вони стикаються із кризою ліквідності, проте цього не відбувалося в даному випадку, тому що урядом держави і надалі продовжували гарантуватися кредити, що спонукало вкладників (населення) продовжувати заносити свої гроші на банківські депозити. Шляхом накопичення ліквідності банками в описаній ситуації була сплата урядом процентів за цими позиками [21].

Ще один випадок, коли державні гарантії спричиняли додатковий моральний ризик у банківському секторі, був зафіксований у Бангладеші у 2014-2015 роках. Банки в країні відігравали важливу роль у зборі заощаджень в середині економіки та розподілі капіталу у сектори, які були дефіцитними, але аналіз показників установ, що надають банківські послуги, показав високу частку непрацюючих

кредитів в організаціях. В той час також залишалось характерним для галузі те, що проблемні кредити в портфелі зменшували банківську прибутковість та зменшували кількість доступних грошових мас. Попри можливу появу негативних наслідків своїх дій уряд Бангладешу в свою чергу гарантував, безпеку депозитів вкладникам, що стимулювало вище керівництво банків поводитися необережно та ризиковано [21].

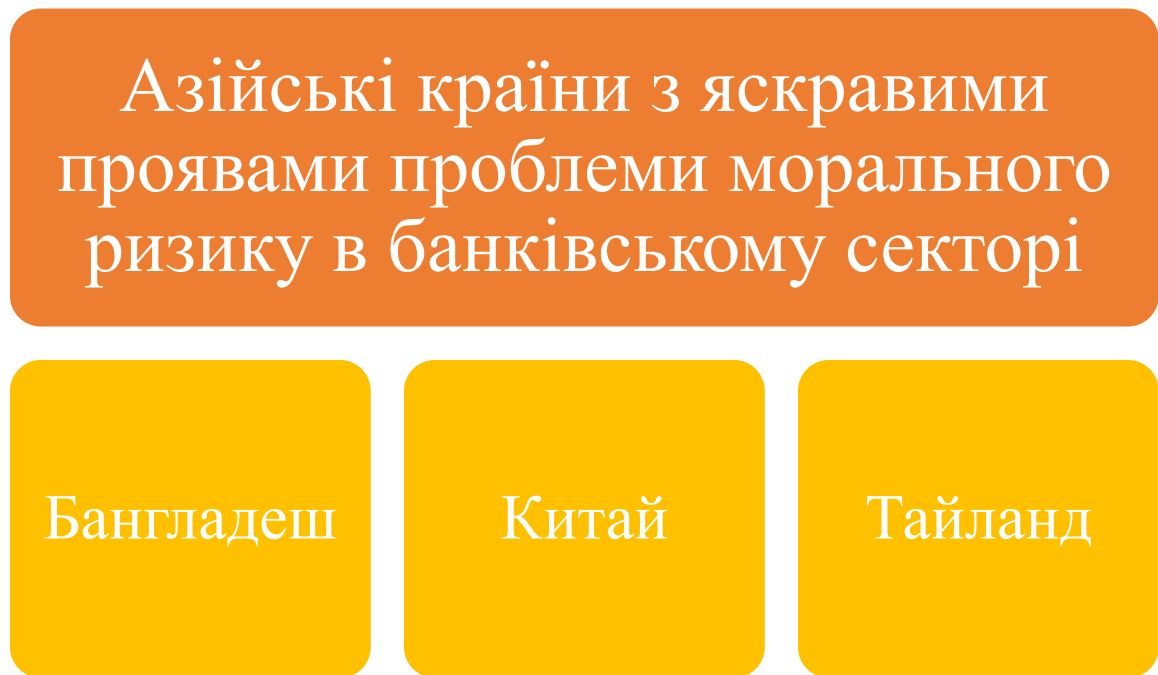

Рис.3.2 – Список азійських країн, що зазнали наслідків появи проблеми морального ризику

Джерело: складено автором на основі [21].

Ще одним прикладом, коли моральний ризик відіграв ключову роль у появі кризи, була ситуація, що склалася в Греції. Через нижчу відсоткову ставку уряд країни надав собі можливість наростити загальний обсяг боргу і на цьому етапі загострюється агентська проблема, адже держава вважала, що її перебування у Європі та у зоні, де євро є основною валютою, гарантує їй безпеку, тому що в уряді існувала думка про те, що у випадку фінансових труднощів сусідні країни обов'язково зможуть допомогти, адже мають для цього достатньо великий фінансовий потенціал.

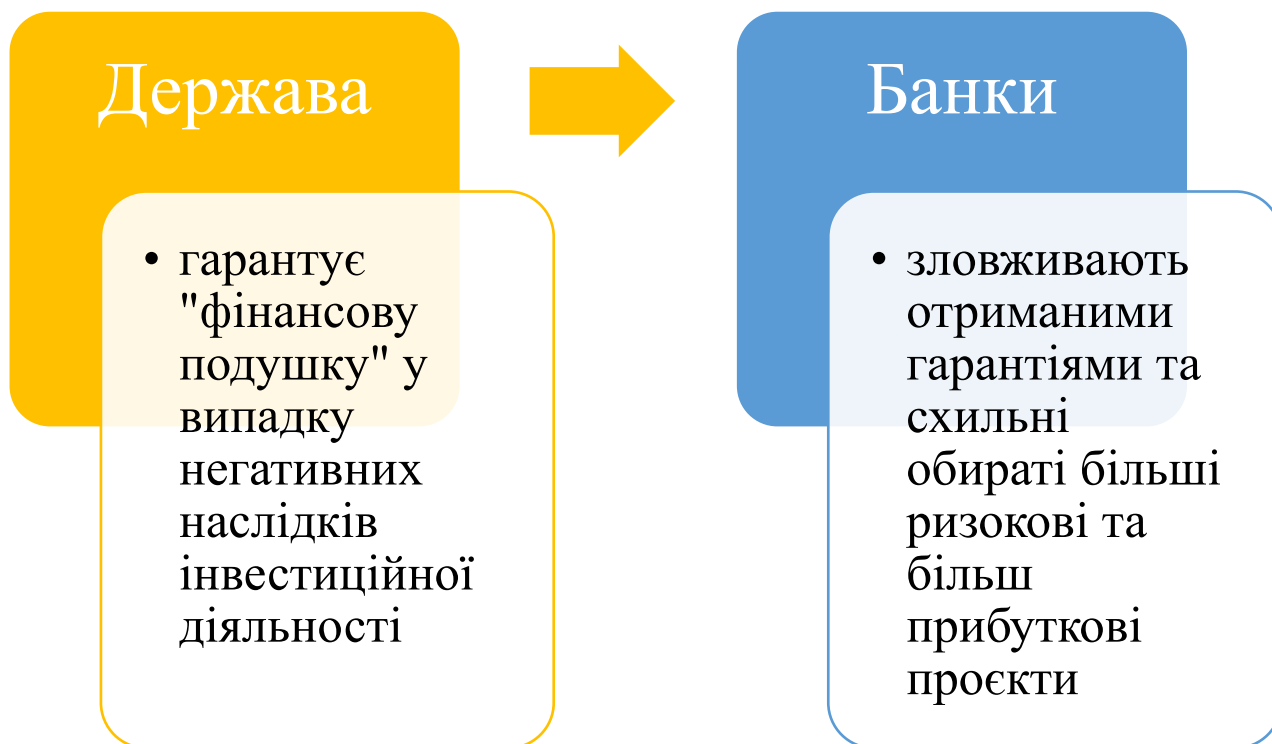

Рис.3.3 – Основний принцип прояву агентської проблеми в банківському секторі шляхом загострення питання морального ризику

Джерело: складено автором на основі [21].

Усі кризи, що були розглянуті трохи вище є схожими за принципами свого зародження та розвитку, але варто все ж таки сказати, що найцікавішою для дослідження впливу проблеми морального ризику на банківський сектор економіки є якраз таки криза 2008-2009 років, тому що прийнято вважати, що ця рецесія займає особливе місце в економічній історії.

Якщо говорити про особливості цієї кризи, то по-перше, варто сказати про її глобальність. Адже після свого зародження в США криза доволі швидко «перетнула» океан і стала кризою світового масштабу, на відміну від кризи 1997-1998 років у країнах Південно-Східної Азії та Росії.

По-друге, кризу 2008-2009 років можна назвати «всебічною», адже займала вона не лише певний сектор економіки, а всі її галузі: тут в жодному разі не можна сказати, що криза було біржовою та навіть фінансовою. Попри те, що спочатку криза була саме іпотечною, після її масштабування вона викликала рецесію в країнах Америки, Західної Європи та Японії; скорочення та спад деяких галузей виробництва в інших країнах; зменшення приросту виробництва у світі, що

розвивається. Варто зазначити, що економічна криза переростає у соціальну, паралельно провокуючи майже по всьому світу ріст кількості безробітного населення, зменшення доходів у значної частки домогосподарств, зменшення кількості житлового будівництва, погіршення психологічного стану населення і появу стресу та депресій у народі.

По-третє, за думкою деяких академіків особливо вражає глибина цієї кризи. Вже доволі гарно розвинутий капіталістичний світ упродовж десятиліть не відчував впливу такої річної рецесії 2008 року, що продовжилась 2009 року. Найбільш гостро відчули кризу банки та інвестиційні компанії, був спровокований масштабний обвал фондових ринків, майже в 3 рази впали ціни на нафту, приблизно на 30% впали ціни на метали та іншу сировину, а також в той самий час криза прискорила інфляцію в розвинутих країнах в 2-3 рази і значно прискорила в країнах, що розвиваються. Глибокою кризу можна вважати за показниками витрачених коштів на її погашення, адже для впровадження та здійснення усіх антикризових заходів було витрачено трильйони доларів. Таких масштабних світових антикризових програм раніше в історії не реалізовувалось.

Ще однією особливістю є неповторна комбінація принципів і факторів що визначають функціонування усієї фінансової системи: це і наявність неймовірно масштабної кількості цінних паперів, концентрація торгівлі цими паперами саме на американській фондовій біржі (близько 65% було зосереджено саме там), зростання ризиків у сфері банківських установ [23]. Щодо цінних паперів, то тут варто зазначити стрімкі коливання у сфері саме цінних паперів під заставу житла, адже спостерігається доволі тривалий зріст випуску цих цінних паперів із 2003 року зі своїм піком у розмірі 1278 млрд. дол. у 2006 та різким обвалом у 2008 році до 52 млрд. [24].

Рисунок 3.4 - Кількість випущених цінних паперів під заставу житла на суму у мільярдах доларів.

Джерело: складено автором на основі [24].

До особливостей також можна віднести те, що вихід із кризи був доволі тяжким і затяжним; для економік деяких країн знадобились роки, аби повністю побороти наслідки кризи. Саме криза 2008-2009 років сприяла зрушенням та змінам у галузі контролю та реалізації у фінансовій сфері, стала каталізатором змін на фінансових ринках та запустила процес переосмислення правил та стандартів, що діють у світовому фінансовому просторі. Також ця криза стала яскравим прикладом того, що у глобалізації не лише є свій великий перелік позитивних наслідків, а й прослідковуються негативні тенденції, серед яких надзвичайно велика швидкість розповсюдження кризових явищ, що, безумовно, зіграло свою роль у розгортанні наймасштабнішої світової фінансової кризи.

Що стосується перебігу самої кризи, то все почалось із переліку корпорацій, які прагнули збільшити свої прибути не надто чесним і доволі ризикованим шляхом. У тодішній ситуації в цій сфері економіки найбільшу частину ринку займали 2 фінансові конгломерати Fenny Mae і Freddy Mac, 5 банків, що займалися інвестиційною діяльністю, 3 організації із надання страхових послуг та 3 рейтингові агенції. Саме ці компанії були об'єднані в один ланцюг, що постійно підживлявся новими і новими інвестиціями, які узагальнено склали трильйони

доларів. За розробленою схемою кредитувальники виставляли на продаж заставні папери за іпотеками банкам інвестиційних послуг, а ті, в свою чергу, суміщали ці кредити із низкою інших (на навчання, покупку чого-небудь тощо), щоб утворився складний фінансовий інструмент CDO. Далі забезпечені боргові зобов'язання продавались інвесторам, які отримували прибутки у вигляді іпотечних коштів. Для високої оцінки боргових зобов'язань інвестиційні банки платили рейтинговим агенціям. В таких умовах потенційні кредитори не досліджували детально ризику, а інвестиційні банки реалізовували CDO на суму у розмірі мільярдів доларів [25].

Відомо, що у 2000-2004 роках напередодні кризи також значно зросла кількість іпотечних кредитів, через появу субстандартних іпотек. Адже зазвичай, щоб отримати іпотеку, необхідно мати значний кредитний рейтинг, а в США більшість громадян вже мали кредитне навантаження, тож потенційних клієнтів було не так багато до створення субстандартної іпотеки - іпотеки, що була доступна позичальникам із нижчим кредитним рейтингом. Через наявність більшого рівня ризику, за даним видом іпотек відповідно сплачувалися більші відсотки. Задля максимального збільшення прибутку банки США все більше спрощували умови кредитування та видавали все більше кредитів [26].

В цей час «бульбашка» збільшувалась, а банки інвестицій продовжували скуповувати кредитні зобов'язання у комерційних банків і в той самий час генерувати нові. У 2004 році зріст кредитного плеча для банків інвестицій одночасно пришвидшив процес настання кризи та значно збільшив потенційні ризику інвестиційних банків [25].

2006 рік – рік, коли попит та ціни на житло в Америці досягли свого піку. В цей період було надано субстандартних позик на суму 600 мільярдів доларів, більшість з яких були сек'юритизовані. 2006 року субстандартні іпотеки склали 23,5% від загальної кількості; тодішня іпотека характеризується своєю найбільшою доступністю:

- Середня ставка річного відсотку по іпотеці дорівнювала 5%;
- В США дуже легко було проводити певні маніпуляції (купівля, продаж)

із нерухомістю, що знаходилась під заставою;

- Іпотеки мали своє «підводне каміння» у вигляді «плаваючих» відсотків, коли виплати в перші роки були дуже привабливо низькими, а вже згодом ставали майже непосильними для більшості родин, що оформляють іпотеку [27, 28].

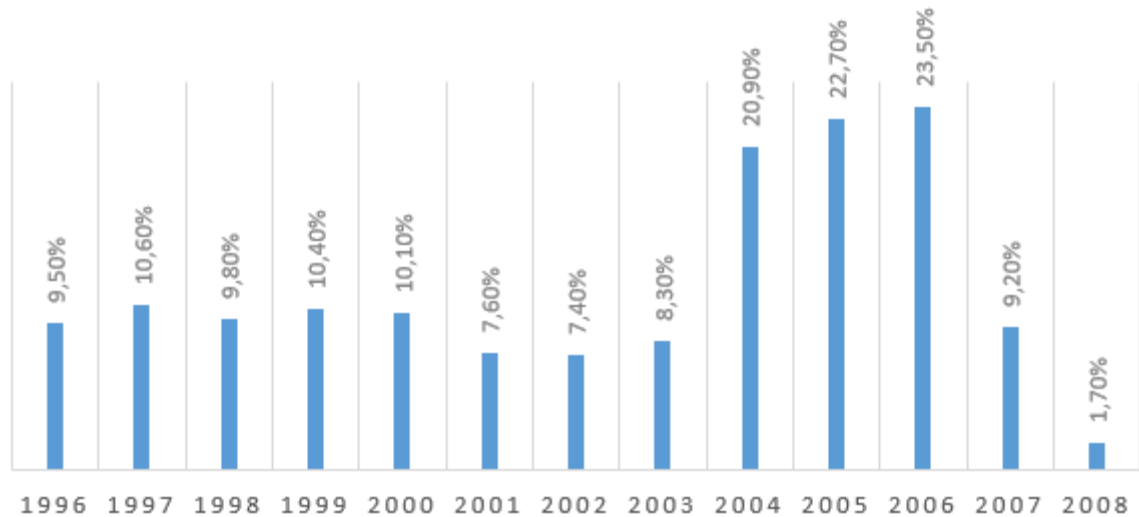

Рисунок 3.5 – Обсяги субстандартних іпотек у 1996-2008 роках.

Джерело: складено автором на основі [27].

Ці фактори спричинили те, що склалась видимість надзвичайної доступності власного житла у США, і значна частина нерухомості опинилась у руках неплатоспроможного населення, частка якого навіть і не збиралась виплачувати іпотеки повністю. Американські банки так сильно старалися видати якомога більше кредитів і, відповідно, отримати якомога більше прибутків, що значно спрощували умови їх отримання та мало перевіряли надійність позичальників. І вже наприкінці 2006 року ціни на нерухомість почали спадати. Сама по собі, можливо, ситуація і не була б такою критичною, проте варто повернутися до трохи вище згаданого ланцюга, і стає зрозумілим, що ситуація вже обертається не лише в рамках американського ринку житла, а досягла рівня світової економіки.

У червні 2007 року перший банк заявив про зменшення свої прибутків і ним став Bear Stearns. Наступними потерпали від збитків 3 фонди інвестицій Німеччини, банки WestLB і Postbank, банк землі Саксонія й дублінське комерційне товариство банку Ormond Quay, а також відомі на весь світ банки Deutsche Bank,

Morgan Stanley та Lehman Brothers. Серпень 2007 року прийнято вважати початком кризи ліквідності, а початком самої фінансової кризи деякі вчені вважають 15 вересня – день, коли банк Lehman Brothers повідомляє про своє банкрутство, а Bank of America Corp – про покупку Merrill Lynch. 2007 – 2008 роки вражають кількістю збанкрутілих компаній, які закінчували своє існування одна за одною [28].

Рисунок 3.6 - Графік кількості збанкрутілих банків у період 2007-2012 років.

Джерело: складено автором на основі [29].

То якщо підсумувати, то попри певні особливості кризи 2008-2009 років, загальний принцип її перебігу є доволі подібний із випадками криз, що були описані раніше. Тоді в США урядом було запроваджено програму, за якої мала надатися фінансова допомога банкам у розмірі 700 мільярдів доларів шляхом купівлі фінансових активів банківських інституцій; метою цієї ініціативи було гарантування стабільності та безпеки на ринку фінансових послуг, забезпечення ліквідності на ринку, запобігання економічній рецесії та протистояння ще більшому падінню цін на іпотеки. Здавалося б, що сам по собі це був гарний задум, але саме такі урядові гарантії і були причиною, чому загострилося питання морального ризику, Коли банківська адміністрація бачить та усвідомлює, що держава здатна піти їм на зустріч та допомогти у скрутній ситуації, то вона лише частіше робить різноманітні фінансові інвестиції, які не можна назвати надійними.

Саме через феномен, що описаний вище деякі дослідники схильні думати, що іноді державні програми з фінансової допомоги здатні лише нашкодити і призвести до ще більшої нестабільності на ринку. У 2008 році проблема додатково заключалась ще і в тому, що навіть державні кошти не здатні були врятувати усі підприємства, котрі постраждали від кризи, що, звісно, призвело до ще більшого дисбалансу на ринку і ще більшого росту проблеми морального ризику, адже коли банкіри мали приклад компаній, яким була надана фінансова підтримка державою, то автоматично розраховували на аналогічну підтримку, чого могло і не трапитися. Криза 2008 року також заторкнула і Україну через свою глобальність, тому доречно було б дослідити її феномен і в нашій державі в контексті агентських проблем.

3.2 Дослідження агентських проблем в банківському секторі в Україні

Варто сказати, що багатьма дослідниками прийнято вважати, що агентська проблема у банках України передусім пов'язана з інформаційною асиметрією. Це, до речі, може стосуватися не лише України, а й усього світу. На пояснення цього факту у вчених є багато аргументів, серед яких такі:

1. Саме банківські фінансові інституції мають доступ до кредитної історії позичальників та отримують інформацію про них не лише з отриманих від позичальників даних, а й завдяки детальному та ретельному додатковому збору та аналізу наявної інформації;
2. Саме між банком та позичальником напряму встановлюються довготривалі відносини, за час існування яких фінансова установа має змогу багато дізнатися про свого клієнта;
3. Саме ці довготривалі відносини між банкіром та клієнтом банк як фінансова установа має змогу здобути дійсно більше інформації, проте ці дані не будуть офіційними, тому працівники підприємства не матимуть ні права, ні необхідності передавати присутню інформацію, тому матимуть змогу цілковито користуватися нею на власний розсуд, що надаватиме їй переваг на ринку банківських послуг.
4. Саме довготривалі відносини між клієнтом та банком дають можливість банківським установам економити на зборі інформації, адже багато даних у них вже наявні.
5. Саме угода про відносини між банком та позичальником уже є сигналом на ринку банківських послуг про надійність або ненадійність потенційного клієнта [30].

Усі ці фактори підштовхують до думки, що саме банківські установи встановлюють правила гри на ринку банківських послуг, тому вони і мають

найбільшу схильність і найширші можливості проводити операції з підвищеною дохідністю на ринку надання фінансових послуг [30].

Рис.3.7 – Схематичне пояснення, чому виникає асиметрія інформації на користь банківських установ у сфері надання фінансових послуг

Джерело: складено автором на основі [30].

Для українського банківського сектору варто зауважити, що найчастіше на ринку надання банківських послуг викривлюється та змінюється для власної вигоди інформація, що використовується при оформленні кредитних, страхових та

депозитних послуг. Коли клієнт оформлює позику в українській банківській установі, то часто робить це наосліп, адже у нього відсутня велика кількість інформації про якість даної послуги, яка стосується розміру ефективно ставки, можливості продовження кредиту (продлонгації), вартості обслуговування цього кредиту реального строку, під час якого розглядатиметься заявки на кредит. Коли клієнт підписує договір про отримання ним страхових послуг банку, то установа часто створює такі умови, за яких у клієнта недостатньо інформації стосовно того, які страхові компанії є афілійованими, або немає даних щодо конкретного визначення страхових випадків. Коли ж клієнт вирішує покласти наявні кошти на банківський депозит, то нерідко трапляється ситуації, за яких він не проінформований про розмір комісійних виплат у випадку зняття або зарахування додаткових сум на рахунок [30].

Під час кризи у 2007-2008 роках головним джерелом інформаційної дезінформації на ринку надання банківських послуг були неправдиві дані, що банки та фінансові установи оприлюднювали на власних офіційних сайтах, що не піддавалися перевірці. В США та у світі такими прикладами були сильні та відомі фінансові корпорації NorthernRocks, AIG, Fortis, Dexia, Kaupthing, Merrill Lynch та Lehman Brother [30]. Здавалося, що така проблема є актуальною лише для компаній зі світовим ім'ям, проте в Україні також були випадки дезінформації, коли банки надавали недостовірну інформацію до відповідних інстанцій. Така проблема є наймовірно важливою та критичною в українському банківському секторі, адже саме коректна та валідна фінансова звітність здатна забезпечити прозоре існування сектору надання фінансових послуг та підвищити рівень довіри до банків та інших підприємств сектору. Саме через важливість питання було проведено дослідження під час якого було проаналізовано показники надані банками під час кризового періоду та під час введення тимчасового керівництва протягом періоду 2009-2012 років. За результатами проведених оглядів та роботи тимчасової адміністрації було ліквідовано майже тридцять банків [31]. Для більшої точності та деталізації проведеного дослідження додатково було проаналізовано певний список

коефіцієнтів, які використовуються для банківського нагляду у розвинутих країнах світу. Тож спершу на основі наявних даних були розраховані такі показники:

1. Частка статутного капіталу у власному;
2. Прибутковість активів (%);
3. Відношення власного капіталу до загальної суми зобов'язань;
4. Відношення власного капіталу до загальної суми активів;
5. Відношення загальної суми наданих кредитів до загальної суми отриманих депозитів;
6. Відсоток резервів, що закладені під кредитні операції, у загальній сумі активів (%) [31].

Під час дослідження припускалось, що до введення тимчасової адміністрації певні показники фінансової звітності установ могли бути дещо «покращеними» керівництвами банківських установ; так за результатами перевірки виявляється тенденція, що за останній звітний період до запровадження непостійного менеджменту фінансові показники кожного окремого банку приблизно відповідали середнім показникам по групі, а також могли бути і вищими, проте після введення тимчасового управління з метою нагляду над підприємством ситуація могла трохи змінюватися не в кращу сторону, що загалом підтверджувало теорію про «покращені» звіти [31].

Спочатку було розглянуто показники ТОВ КБ «Українська фінансова група». Результати введення тимчасового керівництва були вирішальними під час ліквідації підприємства, адже до початку роботи наглядового менеджменту такі фінансові результати як прибутковість банку, обсяги резервів під кредитні операції, що були відображені у звіті, дійсно трималися на рівні інших показників у групі, проте із початком тимчасового керування 14.09.09 власний капітал банку став меншим нуля, резерви під кредитні операції збільшилися з 9% до 45%, а головним висновком є те, що банк став збитковим [31, 32].

Таблиця 3.1 Фінансові показники АТ «БАНК ТАВРИКА» під час управління тимчасового менеджменту

		Частка статутного капіталу у власному (%)	Прибутковість активів	Власний капітал/загальна сума зобов'язань	Власний капітал/загальна сума активів	Кредити/депозити	Резерви під кредити/активи (%)
01.01.2009	банк	0,99	0,02	0,26	0,21	1,24	5,05
	група	0,77	0,69	0,23	0,19	1,25	5,37
01.04.2009	банк	0,99	0,01	0,29	0,23	1,55	6,71
	група	0,8	-0,34	0,25	0,20	1,84	7,35
01.07.2009	банк	0,99	0	0,35	0,26	2,33	9,34
	група	0,87	-0,02	0,23	0,20	1,94	9,83
01.10.2009	банк	-1,93	-84,06	-0,22	-0,29	2,43	45,2
	група	0,95	-3,28	0,23	0,18	1,99	11,92

Джерело: складено автором на основі даних [31, 32].

Тенденція погіршення показників фінансової звітності і введенням тимчасового керівництва спостерігається і в багатьох інших банках, що були оглянуті. Так установа ВАТ КБ «Іпобанк» із введенням тимчасового керівництва стає збитковою; значно зменшується (майже у 3,5 рази) кошти фізичних осіб в установі, а резерви під кредити в той самий час зростають у 2 рази. У банку ВАТ КБ «Причорномор'я» до введення непостійного управління загальні показники, що свідчать про результати діяльності були вищими за середні по групі, проте із початком наглядової процедури зріс відсоток відведених резервів для кредитів із приблизно 12% до 55%, а значення власного капіталу стало від'ємним. ВАТ «АКБ «ОДЕСА-БАНК» надавав фінансову звітність, у якій за 2 місяці до введення змінного керівництва прибутковість банку була навіть вищою за середньою, проте після дії тимчасового управління фінансові показники дещо змінились, і вже сильно зросли кредитні резерви (приблизно у 4 рази) і банк показав почав

приносити збитки. Щодо ТОВ «Діалогбанк» можна сказати, що до початку роботи тимчасового управління банку був прибутковим, а багато його показників перевищували середні дані по групі, проте вже із початком непостійного адміністрування власний капітал на підприємстві стає від'ємним, банк із прибуткового перетворюється на збитковий, кредитні резерви спочатку складають близько половини портфеля (48%), а потім уже становлять усі 100%. На і АКБ «Трансбанк», від самого початку роботи змінного управління власний капітал набуває значення менше нуля, банк стає збитковим, і в цей же час сильно зростають резерви під кредитні операції від 5% до 18%, а через деякий час роботи тимчасового управління цей фінансовий показник набуває значення 74%. Для підприємства ПАТ «ЗЕМЕЛЬНИЙ БАНК» характерним є те, що до початку роботи непостійного керівництва фінансова установа приносила прибуток, а більшість її важливих фінансових показників були вищими за середні; проте різко змінюється ситуація, коли починає свою роботу тимчасове керівництво, адже в цей час банк уже не приносить прибуток, а його кредитні резерви зростають від значення 5,5% портфеля до 20%. ПАТ «КБ «СОЦКОМ БАНК» зазнає також впливу роботу змінного керівництва, адже від початку процедури відразу через квартал резерви для кредитів зростають із 13% до 45%, пізніше ріст призводить до досягнення значення 88% [31]

Приблизно таку саму характеристику зміни показників фінансової звітності мають і ПАТ «Банк Столиця», і ПАТ «КБ «Володимирський», і ТОВ «КБ «АРМА», і ПАТ «АКБ «БАЗИС», і також інші банки, які налічують приблизно 30 установ. У результаті можна сказати, що не лише погіршення стану підприємства із введенням тимчасового управління об'єднує усі ці установи, а й те, що усі вони були ліквідовані навіть раніше ніж непостійне управління мало закінчити свою роботу [31].

Варто зазначити, що також було проаналізовано та досліджено певні підприємства фінансового сектору, на яких робота тимчасової адміністрації лише покращила показники діяльності, банки не було ліквідовано, власний капітал не став від'ємний а резерви, що відведені під кредити, не досягли критично великих значень. Такі приклади банків підштовхують до думки, що їхня фінансова звітність

і до роботи спеціального запровадженого непостійного менеджменту не було ніяк «доброблена». Такими банками можна назвати ПАТ «БАНК НАЦІОНАЛЬНИЙ КРЕДИТ», де до введення тимчасової адміністрації головні фінансові показники діяльності підприємства були нижчими за середні по групі. Установа продовжила своє існування і після закінчення процедури «оздоровлення» підприємства, що говорить про те, що вона пройшла успішно. Подібна ситуація також є характерною для ПАТ «Зідінкомбанк», до спочатку результати фінансової діяльності були нижчі за середні, але після роботи непостійного менеджменту незначний ріст кредитних резервів з 13% до 15% (а максимально до 38%) у будь-якому випадку була менший за ті банки, що завершили своє існування, адже мали схильність до «покращення» звітності.

Далі для аналізу і підтвердження або спростування вже наявних тенденцій також було використане ще одне підприємство, проте вже за інший проміжок часу. Так на обраній фінансовій установі АТ «БАНК «ТАВРИКА» тимчасове керівництво було введено у інший період (з 2012 по 2013 роки) але результати роботи непостійних менеджерів дали змогу висвітлити певні особливості функціонування підприємства [30].

Для аналізу цього підприємства було до попереднього переліку використаних показників додано ще такі:

- 3 Відношення загальної кількості депозитів до статутного капіталу;
- 4 Відношення загальної кількості депозитів до власного капіталу;
- 5 Відношення статутного капіталу до загальної суми активів.

Тож за умови, що наявна інформація була достовірною, можна стверджувати, що показники забезпеченості капіталом обраного підприємства були приблизно на середньому рівні показників банків третьої групи, а аналіз отриманих у результаті розрахунків даних показує, що вже із запровадженням непостійного менеджменту на АТ «БАНК «ТАВРИКА» у період з 21 грудня 2012 року по 20 березня 2013 перед ліквідацією фінансової установи виявилось, що розмір власного капіталу банку став меншим за нуль, значно зросли резерви банку, що закладені під кредитні

операції у загальній кількості активів, а загальні прибутки банку вже також були меншими за нуль[30, 32].

Таблиця 3.2 Фінансові показники АТ «БАНК «ТАВРИКА» під час управління тимчасового менеджменту

	Частка статутного капіталу у власному (%)	Прибутковість активів	Власний капітал/загальна сума зобов'язань	Власний капітал/загальна сума активів	Статутний капітал/загальна сума активів	Депозити/статутний капітал	Депозити/власний капітал	Кредити/депозити	Резерви під кредити/активи (%)
01.04.2012	0,81	0,01	0,08	0,08	0,06	8,60	6,92	1,21	2,23
01.07.2012	0,77	0,01	0,09	0,08	0,06	8,99	6,93	1,23	1,12
01.10.2012	0,83	0,01	0,09	0,09	0,07	8,24	6,82	1,23	2,24
01.01.2013	-0,5	-41,21	-0,20	-0,41	0,13	8,50	-4,44	0,87	28,11

Джерело: складено автором на основі даних [30, 32].

Усі проведені дослідження на обраних банківських установах та проаналізовані показники фінансової звітності свідчать на користь того, що банки, які володіють немалими обсягами унікальної інформації, таки не просто мають змогу користуватися нею на власний розсуд, але і доволі часто застосовують наявні у власних базах дані на власний розсуд для збільшення особистої користі. Основний шлях зловживання наявною додатковою інформацією у банківському секторі – подання та формування не зовсім коректної фінансової звітності до регулюючих органів. Проте також ми бачимо, що за умови здійснення ретельного контролю з боку наглядового органу такі ситуації фальсифікації виявляються, а причетні до обману компанії та менеджери отримують своє покарання. Також варто сказати, що у випадку виявлення наглядовим органом фальсифікованих даних майже у всіх випадках, що були проаналізовані, на фінансові установи чекає ліквідація; так само можна сформулювати певний висновок, що це працює і в іншу сторону, адже підприємства, що надають фінансові послуги усвідомлюють про погіршення стану бізнесу та відчувають загрозу потенційного знищення, тому і «покрощують» свої

звіти. В будь-якому разі висновок такий, що надана фінансова звітність банків, які у найближчому майбутньому були ліквідовані, не повною мірою відображала реальний стан справ компанії [31].

Попри те, що банки не завжди чесно діляться і розповсюджують інформацією, яку вони мають, на українському ринку надання фінансових послуг вони відіграють ключову роль та мають нести відповідальність за відсутність інформаційної асиметрії, аби не допустити появи агентської проблеми у даній галузі економіки [30].

ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА ПОЯВУ АГЕНТСЬКОЇ ПРОБЛЕМИ В БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ ТА ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНИХ УПРАВЛІНСЬКИХ СТРАТЕГІЙ

4.1 Регресійна модель для визначення впливу фінансової стабільності на розвиток агентських проблем

Отже в даному розділі мені б хотілося б окремо повернутися до гіпотези, яка формулюється деякими дослідниками, а особисто мною було розглянута у роботі науковців Хоссейна та Чоудхурі про те, що в деяких випадках державні намагання, бажання уряду підвищити фінансову стабільність і забезпечити фінансову безпеку у секторі надання банківських послуг та й загальний розвиток економіки можуть супроводжуватись загостренням агентських проблем. Так на прикладі таких азійських країн як Бангладеш, Китай та Тайвань, на прикладі кризи в США 2008-2009 років та навіть кризи у Греції ми можемо спостерігати, що фінансова подушка або забезпечення безпеки діяльності корпоративних банківських установ з боку урядів держав могла впливати на рішення менеджменту про ризикові інвестиції з боку банків та надання кредитів, що згодом ставали непрацюючими. В контексті вже наявної інформації, що була досліджена у попередньому розділі, мною було досліджено, чи можлива така ж ситуація у банківському секторі України та чи характерне подібне явище утворення агентської проблеми для нашої держави. Саме тому для цього було побудована регресійна модель, у якій перевіряється залежність частки непрацюючих кредитів загалом у банківському секторі нашої країни від незалежної змінної – валовим внутрішнім продуктом держав (ВВП).

Незалежною змінною було обрано саме частку непрацюючих кредитів у банківському секторі держави, яка виражена у відсотках, адже за припущенням саме цей показник може сильно зростати, коли відбувається пожвавлення та активний розвиток економічної державної системи. Дані були використані із оглядової статистики НБУ [32]. Що стосується незалежної змінної, то мною для дослідження був обраний саме показник ВВП, адже саме цей показник

найяскравіше відображає зростання держави в економічному плані і також лише за умов покращення економічного стану в державі, зменшується рівень недовіри клієнтів та інвесторів до установ, що надають банківські послуги та активно збільшується загальна кількість інвестиційних проектів та активізується кредитування [33]. Були використані дані, що виражені в мільйонах українських гривень та оприлюднені на сайті Міністерства фінансів України та Державної службі статистики [34, 35]. Дані були використані поквартально з четвертого кварталу 2005 року (01.01.2006) по четвертий квартал 2022 року (01.01.2023)

Отже головною метою побудови моделі було дослідити на конкретному прикладі України, чи дійсно здатне підвищення фінансової стабільності та економічний розвиток держави (що в моделі виражається показником ВВП) забезпечити зменшення частки непрацюючих кредитів в економіці та покращити портфель активів банківських установ або ж економічне зростання таки супроводжується збільшенням непрацюючих кредитів і так званими «бульбашками» на ринку надання банківських послуг.

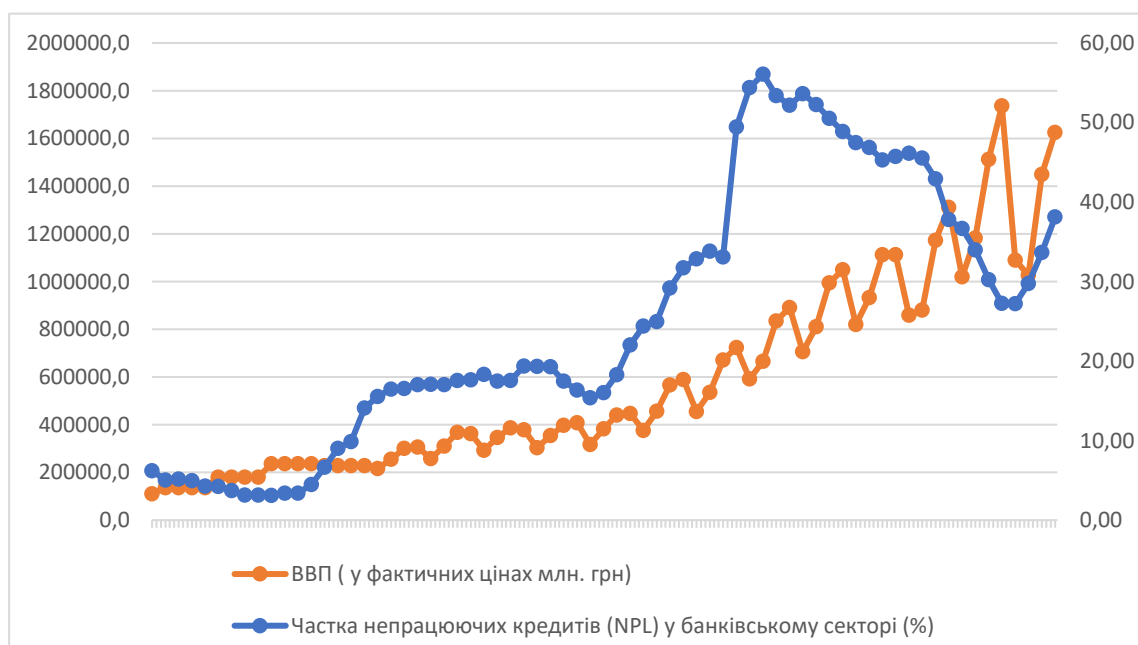

Рис.4.1 – Схематичне зображення показників ВВП та частки непрацюючих кредитів в банківському секторі України поквартально

Джерело: складено автором на основі [32, 34, 35].

Для зручності роботи у програмному забезпеченні змінні було перейменовано так:

- NPL – частка непрацюючих кредитів всього у банківському секторі економіки України;
- GDP – ВВП (у фактичних цінах, мільйони гривень); Для покращення результатів моделі шляхом згладжування частини даних цю змінну було прологарифмовано LOG (GDP).

Модель можна описати таким рівнянням:

$$NPL = \beta_0 + \beta_1 \times \text{LOG (GDP)} \quad (4.1),$$

де β_0 – коефіцієнт перетину незалежної змінної з віссю абсцис;

β_1 – коефіцієнт відображає зміну залежної при зміні незалежної на 1%.

Після моделювання отримуємо таке рівняння:

$$NPL = -223,06 + 19,07 \times \text{LOG (GDP)} \quad (4.2),$$

Яке інтерпретуємо так, що при зміні ВВП на 1% частка непрацюючих кредитів зміниться на 19,07 відсоткових пунктів.

Коефіцієнт детермінації складає 69,6%, що говорить на про те, що модель є адекватною і вказує на те, що залежна змінна пояснює незалежну саме на 69,6%.

Dependent Variable: NPL				
Method: Least Squares				
Date: 05/19/23 Time: 01:41				
Sample (adjusted): 2005Q4 2022Q4				
Included observations: 69 after adjustments				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-223.0627	20.07727	-11.11021	0.0000
LOG(GDP)	19.07338	1.539941	12.38579	0.0000
R-squared	0.696018	Mean dependent var		25.23560
Adjusted R-squared	0.691481	S.D. dependent var		16.47277
S.E. of regression	9.149715	Akaike info criterion		7.293880
Sum squared resid	5609.058	Schwarz criterion		7.358636
Log likelihood	-249.6388	Hannan-Quinn criter.		7.319571
F-statistic	153.4078	Durbin-Watson stat		0.231618
Prob(F-statistic)	0.000000			

Рис.4.2 – Результати регресійного аналізу

Джерело: складено автором на основі [23, 34, 35]

На основі t-статистики Стьюдента та обраного 5% рівня довіри можна зробити висновок, що обрані нами параметри є статистично значимими і ми маємо право відхилити нульову гіпотезу про незначимість коефіцієнтів регресії; це пояснюється тим, що p-value знаходиться нижче критичного рівня 0,05.

Аналогічно перевіряємо значимість коефіцієнтів за F- критерієм Фішера і також отримуємо результат, що ми маємо право відхилити нульову теорію про незначимість показників, адже і тут p-value є меншим за критичне значення 0,05.

Перевіривши нашу модель на відсутність автокореляції першого порядку за допомогою критерію Дарбіна-Ватсона, отримали значення 0,23, тому маємо підстави зробити припущення про наявність автокореляції першого порядку. Для подальшого аналізу автокореляції було спочатку проведено аналіз залишків.

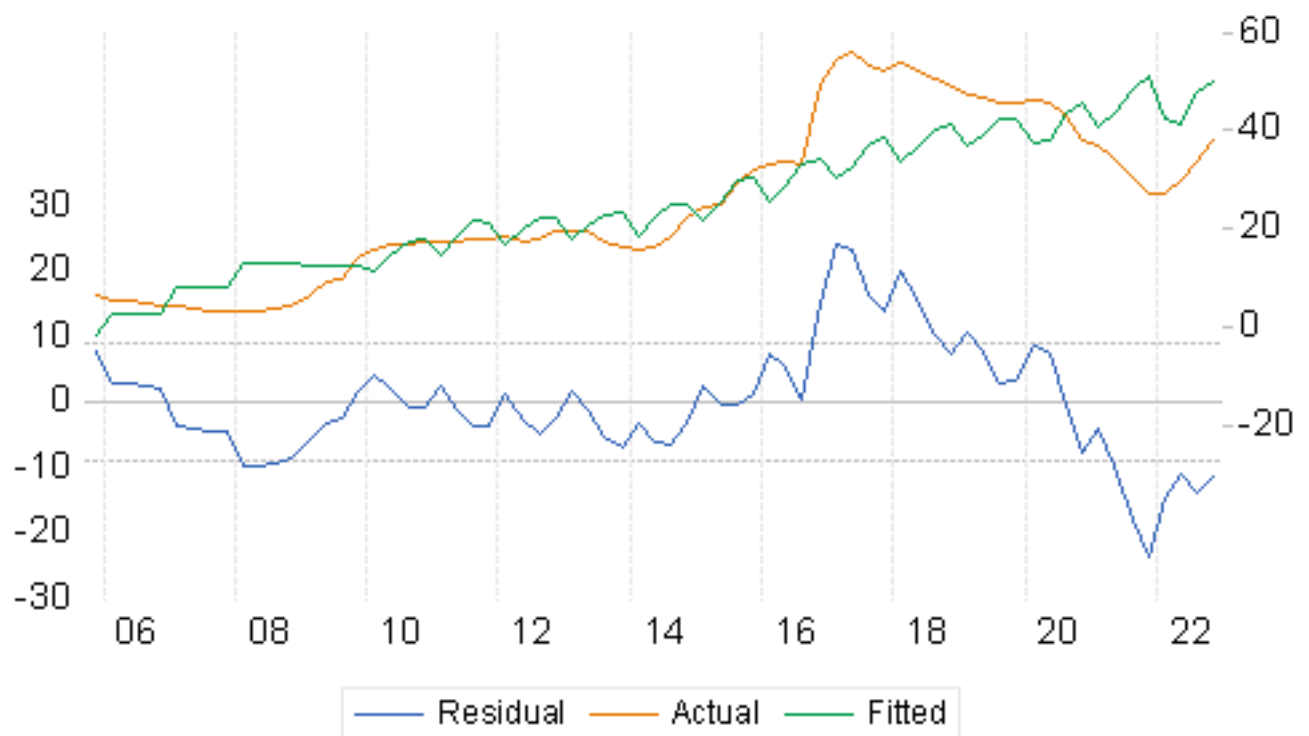

Рис.4.3 – Графік аналізу залишків

Джерело: складено автором на основі [23, 34, 35]

Так як за графіком залишків складно прослідкувати якусь конкретну сезонність наших даних, то для дослідження автокореляції наступних порядків і

проведення LM тесту застосовано було стандартний лаг 2, що пропонує програмне забезпечення.

F-statistic	115.0927	Prob. F(2,65)	0.0000	
Obs*R-squared	53.80615	Prob. Chi-Square(2)	0.0000	
Test Equation:				
Dependent Variable: RESID				
Method: Least Squares				
Date: 05/19/23 Time: 02:33				
Sample: 2005Q4 2022Q4				
Included observations: 69				
Presample missing value lagged residuals set to zero.				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	9.672601	9.806395	0.986356	0.3276
LOG(GDP)	-0.752055	0.752729	-0.999105	0.3214
RESID(-1)	1.016417	0.122677	8.285307	0.0000
RESID(-2)	-0.143337	0.126469	-1.133380	0.2612
R-squared	0.779799	Mean dependent var	-3.96E-14	
Adjusted R-squared	0.769636	S.D. dependent var	9.082189	
S.E. of regression	4.359108	Akaike info criterion	5.838635	
Sum squared resid	1235.118	Schwarz criterion	5.968148	
Log likelihood	-197.4329	Hannan-Quinn criter.	5.890017	
F-statistic	76.72844	Durbin-Watson stat	1.800857	
Prob(F-statistic)	0.000000			

Рис.4.4 – Результати LM тесту

Джерело: складено автором на основі [23, 34, 35]

Оскільки значення Prob.F для автокореляції 2 порядку становить 0,26, що є більшим за критичне значення 0,05 то маємо право прийняти нульову гіпотезу про відсутність автокореляції 2 порядку.

Наступним кроком було проведено тест Вайт, аби перевірити залишки на гетероскедастичність, але за результатами значення Prob.F було меншим за критичне, що не дає нам підстави прийняти нульову гіпотезу про гомоскедастичність залишків. Проблема гетероскедастичності залишків було легко усунуто інструментальним шляхом зміни оцінку довірчих проміжків коефіцієнтів із зауваженням на те, що дисперсія не є однорідною. Так нове рівняння має трохи інакші стандартні відхилення коефіцієнтів. Проте наразі залишки вже гомоскедастичні.

Heteroskedasticity Test: White
Null hypothesis: Homoskedasticity

F-statistic	9.748705	Prob. F(2,66)	0.0002
Obs*R-squared	15.73523	Prob. Chi-Square(2)	0.0004
Scaled explained SS	19.48205	Prob. Chi-Square(2)	0.0001

Test Equation:
Dependent Variable: RESID^2
Method: Least Squares
Date: 05/19/23 Time: 02:41
Sample: 2005Q4 2022Q4
Included observations: 69

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	5075.075	4838.091	1.048983	0.2980
LOG(GDP)^2	35.94152	28.50689	1.260801	0.2118
LOG(GDP)	-852.9057	743.6003	-1.146995	0.2555
R-squared	0.228047	Mean dependent var		81.29070
Adjusted R-squared	0.204654	S.D. dependent var		132.7031
S.E. of regression	118.3475	Akaike info criterion		12.42763
Sum squared resid	924404.4	Schwarz criterion		12.52477
Log likelihood	-425.7533	Hannan-Quinn criter.		12.46617
F-statistic	9.748705	Durbin-Watson stat		0.682290
Prob(F-statistic)	0.000195			

Рис.4.5 – Результати тесту Вайта

Джерело: складено автором на основі [23, 34, 35]

Також під час аналізу до уваги було взято кореляційну матрицю, аби дослідити отриману модель на мультиколінеарність, в результаті чого отримали висновок про досить тісний зв'язок між залежною і незалежною змінною, проте так як усі наші змінні є значимими та значення коефіцієнта детермінації є доволі високим, то немалий показник мультиколінеарності не є критичним.

	NPL	GDP
NPL	1.000000	0.715536
GDP	0.715536	1.000000

Рис.4.6 – Аналіз кореляційної матриці

Джерело: складено автором на основі [23, 34, 35]

За результатами тесту на нормальність, який був проведений наступним можна стверджувати, що залишки розподілені нормально, адже значення Probability становить 0.23, що є більшим за критичне 0,05.

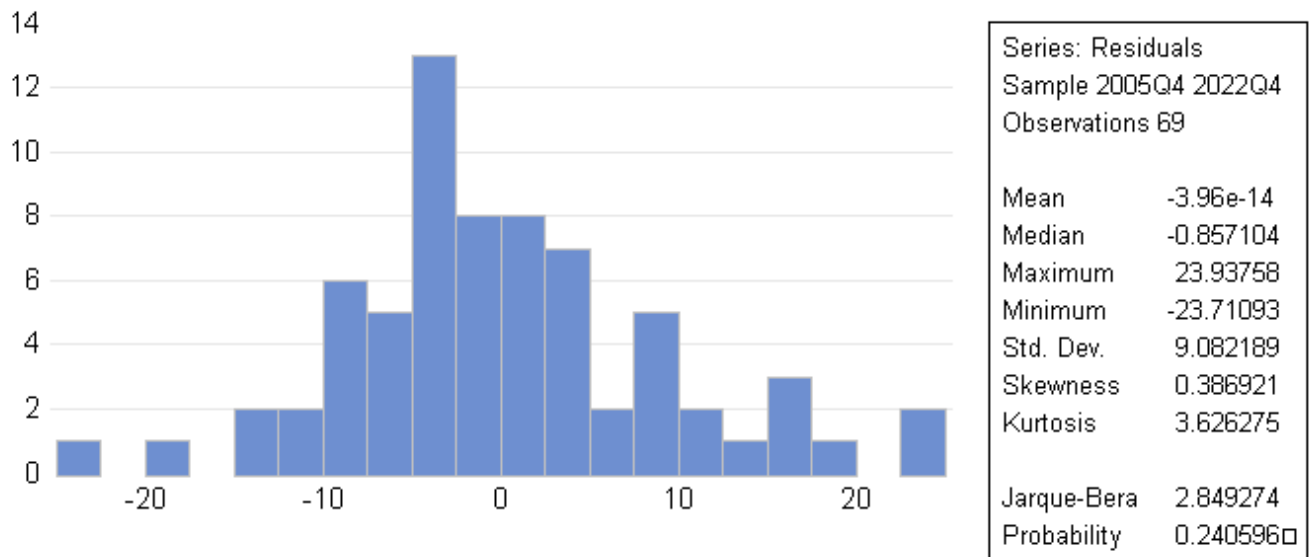

Рис.4.7 – Гістограма нормального розподілу залишків

Джерело: складено автором на основі [23, 34, 35]

Головним висновком, який можна сформулювати по моделі є те, що частка непрацюючих кредитів прямопропорційно залежить від обсягу ВВП, а так як ВВП у проведеному дослідженні було показником, що репрезентував зміну фінансової стабільності та безпеки у державі, а також безпосереднє економічне зростання то це лише підтверджує той факт, що ріс економіки та покращення економічної ситуації в країні може відбуватися і за умови збільшення кількості непрацюючих кредитів у банківській сфері, які в свою чергу виникають саме через загострення агентських проблем.

4.2 Рекомендації щодо ефективних стратегій керування банками та банківським сектором для запобігання та розв'язання агентських проблем

На основі проведеного аналізу та з урахуванням результатів досліджень інших науковців можна стверджувати, що для усунення таких проблем банківського сектору як асиметричність інформації або загострення проблеми морального ризику багато вчених сходяться на думці про необхідність якісного та ретельного регулювання та контролю сектору з боку уряду та державних незалежних установ. Так регулюючі органи мають зосередити свою увагу на покращенні якості свої функцій таким шляхами:

1. Центральні банки повинні інформувати та забезпечувати прозорість даних для учасників банківської сфери послуг;
2. Центральні банки повинні нормалізувати та стандартизувати шляхи реалізації своєї діяльності у сфері контролю, нагляду та регулювання діяльності установ галузі;
3. Центральні банки зобов'язані здійснювати ретельний моніторинг усіх світових явищ на мікро- та макрорівнях, які згодом можуть потенційно перетворитися у кризи, що похитнуть банківський сектор;
4. Центральні банки мають самостійно формувати необхідні резерви для покриття екстрених випадків та мають вимагати формування таких «подушок» від комерційних банків галузі;
5. Центральні банки повинні вчасно, а за можливості навіть заздалегідь, інформувати установи 2 рівня, що надають банківські послуги, щодо вживання та імплементації нових необхідних запобіжних заходів у цьому секторі економіки;
6. Центральні банки обов'язково повинні посилювати контроль над проблемними банками [36].

Рис.4.1 – Схематичне зображення головних функцій центрального банку для забезпечення коректного функціонування банківського сектору

Джерело: складено автором на основі [36]

Усі функції центрального банку, що зазначені вище потенційно повинні сприяти зменшенню ймовірності загострення проблеми морального ризику в секторі. Для цього додатково наглядові органи також повинні забезпечувати та відтворювати такі процеси:

1. Професійно судити та формулювати висновки при оцінці ризиків, що наявні під час функціонування банку на ринку; використовувати нові та сучасні методи нагляду для визначення рівня стійкості та безпеки роботи банку;
2. Оцінювати перспективи банку не лише на основі вже наявних ризиків та проблемних точок, але й тих, що можуть виникнути у майбутньому; в таких випадках наглядовий орган має користуватися інструментами

- раннього реагування, щоб мінімізувати негативні наслідки для клієнтів та партнерів;
3. Виявляти та групувати банки, які мають спільного власника або особу, що здійснює контроль над в один часовий проміжок, у банківську групу, аби запобігати виведенню грошових ресурсів із банку в компанію, що належить власнику;
 4. Забезпечувати та організовувати прозорість структури власності банку, що дає змогу попередити завелике кредитування осіб, які напряду пов'язані з установою, а також заважає залученим особам виводити кошти з банків;
 5. Окремо має здійснюватися нагляд за власниками та головними акціонерами.
 6. Необхідним є огляд та перевірка управлінців банків. Цей пункт є надважливим, адже перевірка потенційного генерального менеджера банку є обов'язковим етапом запобігання його зловживань у майбутньому, а сам претендент повинен мати бездоганну ділову репутацію;
 7. Вести роботу із заборгованостями (якщо говорити конкретніше оо із заставами неплатоспроможних банків);
 8. Проводити планові інспекційні перевірки установ, що функціонують у банківському секторі;
 9. Створювати нормативно-правове поле для функціонування банківської системи, видавати акти та положення, які б регулювали банківську діяльність з орієнтиром на міжнародні стандарти, рекомендації Європейського органу з банківського нагляду та Базельського комітету з банківського нагляду [32].

Рис.4.2 – Схематичне зображення основних дій регулюючих органів

Джерело: складено автором на основі [32]

Для організації дієвого контролю з боку регулюючих органів не останню роль відіграють і самі банки, адже саме коректна та достовірна інформація, що подається у фінансових звітах і є основним ресурсом даних для регуляторів для дослідження. Аби нагляд відбувався якомога якісніше, а потенційні проблеми та рекомендації були виявлені та надані вчасно, то подана фінансова звітність має відповідати таким критеріям:

1. Має бути цілком і повністю зрозумілою. Інформація, що надається у звіті має бути доступною, ясною та зрозумілою для органів та працівників, що нею користуватимуться і мають середній рівень обізнаності в бізнесі, фінансах та бухгалтерському обліку;
2. Має бути корисною. Інформація повинна надавати достовірну та ретельну оцінку подій та явищ, що були в минулому, теперішньому і будуть в майбутньому та давати реальні дані для прийняття рішень щодо теперішньої та майбутньої діяльності банку;

3. Має бути суттєвою. Інформація повинна нести в собі певний зміст і у випадку, коли якісь дані були передані неправильно, то у випадку суттєвості інформації, це повинно вплинути на подальші результати та на реальний аналіз фінансової ситуації;
4. Має бути надійною. Інформація такою вважається, коли в ній відсутні штучні зміни помилки чи спотворення [31].

Рис.4.3 – Схематичне зображення, якою має бути інформація надана у фінансовій звітності

Джерело: складено автором на основі [31]

Після аналізу проблеми морального ризику в банківській системі стає очевидно, що одним із головних потенційних наслідків загострення проблеми в даній галузі є збільшення частки непрацюючих кредитів, а згодом – проблемних банків в економічній системі держави, тож на мою думку, доречно було б виділити певні рекомендації, аби потім весь цей тягар непрацюючих кредитів не

перерозподілився на плечі платників податків, для цього уряд має зосередити увагу на зменшенні ціни порятунку банківських установ з певними проблемами для суспільства. Варто додати, що проблема плати за непрацюючі кредити – це не проблема вкладників, адже вони свої гроші отримують, а це дійсно є проблемою саме платників податків, адже вони втрачатимуть свої кошти, які б могли бути використані на покращення їхнього життя (у медичній сфері, освіті, культурній та інфраструктурній галузях...), а будуть направлені на «порятунок» проблемних банків [17].

В таких країнах як Великобританія, Німеччина, Італія вже пропонуються та вводяться певні ініціативи на дану тему. Так у Великобританію висувається проєкт, за якого буде створено фінансовий сміттєвий кошик «токсичних відходів», куди потраплятимуть непрацюючі кредити та який фінансуватиметься платниками податків. У Німеччині ж та Італії лобіюється ідея, про створення державного банку («поганого банку»), що акумулюватиме в собі усі проблемні кредити. В Україні імплементація такої ідеї була б дуже ризикованою через присутність високого рівня корупції в державі [17].

Іншим важливим кроком для регуляції банківського сектору у світі, який би також міг бути актуальним і для України, є створення терміну для установи банківських послуг «занадто великий, щоб ігнорувати», який застосовується для позначення банків, які є критично важливими для системи. Надання такого терміну підвищує такі вимоги для банку: жорсткіші нормативні значення капіталу, ліквідності та бонусів; присутність обмежень ля операцій зі значним ризиком; більші вимоги до членів ради директорів; спеціальне передбачення процедури, у випадку ліквідації установи, яка б регулювала, хто отримуватиме виплати першим та забезпечувала б мінімальні збитки кредиторам. Також в фінансовому секторі світу фігурує поняття «занадто пов'язані, щоб збанкрутувати» для банківських установ або навіть країни, які є критичними для світу та падіння яких спричинить потенційно світову кризу [17].

Окремого втручання і потенційних змін також може зазнати контроль та регулювання над діяльністю вищого менеджменту банківських установ, що

довелося «рятувати». На практиці менеджери, які доводили банки до банкрутства дійсно відправлялись у відставку, але з величезними бонусами, що отримували за свою діяльність. Так після кризи 2008 року семеро вищих керівників загальновідомої установи Merrill Lynch отримали бонуси на 100 мільйонів доларів, тоді як виплати, аби врятувати компанію обійшлися державі в 10 мільярдів доларів. Загалом тодішні виплати керівникам банківських корпорацій, які втягнули світ у глобальну рецесію, в середньому склали 2,24 мільйони доларів і у порівнянні із 2007 роком знизились лише приблизно на 11%, попри загострення кризи. Саме тому і необхідно звертати ретельну увагу на підбір менеджменту [17].

Першим урядом, що зреагував на ситуацію, що склалася, був уряд США, який ввів податок у розмірі 90% для менеджерів, які управляли банками, що отримали фінансову допомогу. Також із 15% до 20% виріс податок на приріст капіталу та дивіденди [17].

У Великобританії реакцією було те, що уряд підвищив індивідуальний прибутковий податок із 40% до 50% і ввів разове оподаткування 50% бонусів працівників банківського сектору, що перевищують 25 тисяч фунтів. Бажаний результат для системи це не принесло, адже попри те, що державні надходження і зросли, але виплати або ж сплачували самі фінансові установи або ж вони підвищували зарплати своїм робітникам, щоб зменшити негативний результат для них [17].

Приклади двох країн, що описані трохи вище спонукали ввести певні податкові зміни і інші країни, які зазнали значного впливу банківських криз. До таких країн належить Греція, де було збільшено ПДВ з 21% до 23% та Португалія, де додатково було введено податок на великі компанії та банківську діяльність [17].

ВИСНОВКИ

Отже, в основі агентської теорії лежить припущення, що агент, який буде безпосередньо представляти принципала, має цілком і повністю діяти в його інтересах, проте вже на початковому етапі взаємодії з'являються певні суперечності, адже найманий агент не завжди діє з точки зору максимізації прибутку працедавця, а іноді з метою наростити власні статки, а також інтереси агента і принципала можуть і цілковито відрізнитися (саме проблему морального ризику часто вважають однією з основних для виникнення агентського конфлікту) Серед інших важливих причин виникнення агентської проблеми виділяють явище, що агент може не бути достатньо результативним, принципал може неправильно донести задачу або створити неякісні умови та надати неефективні ресурси, а також ситуацію, за якої агент може стати принципалом, якщо додатково делегує власні зобов'язання, які були надані йому його принципалом. Поява агентських проблем саме в банківському секторі передусім пов'язана із загостренням питання морального ризику та інформаційною асиметрією, і якщо на підприємствах основним наслідком агентської проблеми є агентські витрати, то у сфері надання банківських послуг агентська проблема може потенційно перерости у фінансову кризу не лише на державному рівні, а і на світовому.

Доволі часто агентські проблеми у банківському середовищі можуть бути пов'язаними із певними державними гарантіями. Так, коли менеджмент установи знає про «фінансову подушку», яку він отримає у випадку невдалої інвестиційної діяльності, то безпосередньо загострюється проблема морального ризику, адже агент може частіше робити вибір на користь більш ризикових, але і більш вигідних інвестиційних проектів. Найяскравішим прикладом такої ситуації можна вважати кризу 2008-2009 років, адже вона набула таких масштабів в тому числі і через агентську проблему, адже коли уряд США допомагав компаніям та корпораціям, що постраждали від «бульбашки», що утворилась на ринку фінансів, то інші менеджери корпорації продовжували робити ризикові інвестиції, адже були

впевнені, що також у випадку невдачі отримують фінансову допомогу. Саме наявність державних гарантій та неякісний контроль з боку регулюючих органів тоді відіграв не останню роль у становленні кризи.

В Україні агентські проблеми дуже яскраво проявлялися саме через проблему інформаційної асиметрії і відсутність належного контролю з боку регулюючих органів (вже другий кейс, який підтверджує необхідність присутності ретельного нагляду з боку центральних банків). Коли відголоски кризи 2008 року проявилися і в Україні, то держава пішла на крок запровадження тимчасової адміністрації для допомоги врегулювання діяльності банківських установ, проте після введення такого менеджменту значна кількість банків припинили своє існування, в тому числі і через те, що подана ними звітність за період тимчасової адміністрації могла бути гіршою за звітність за попередні періоди, що може свідочувати на користь того, що не усі опубліковані звіти були абсолютно точними та достовірними. За даної ситуації важливо підбити підсумок, що саме у банків присутня найбільша кількість інформації на ринку надання фінансових послуг саме тому вони і мають чесно та коректно нею розпоряджатися за забезпечувати доступність інформації усім ринковим суб'єктам.

Побудована регресійна модель дає змогу зрозуміти, що проблемні банки або відсоток непрацюючих кредитів в економіці може зростати разом із розвиток самої економічної системи загалом, в тому числі і через присутність у банківській системі агентських проблем. Це частково пояснюється тим, що зі зростом економіки неодмінно активізується і інвестиційна діяльність, і у держави потенційно може бути більше коштів для рефінансування або допомоги банківським установам. Саме тому, для здорового зростання економіки та досягнення максимальної фінансової стабільності є дуже важливим нагляд за діяльністю банків з боку регулюючих органів. Саме чіткі правила подання фінансової звітності за наявними міжнародними стандартами, ретельна та якісна оцінка банківських показників та виявлення можливих ризиків не лише на основі вже наявних факторів, а й з огляду на перспективи, нагляд за власниками, директорами та керівниками установ і особливий нагляд за банківськими групами, забезпечення прозорості структури

власності, забезпечення доступності інформації, інспекційні перевірки, ретельний моніторинг не лише явищ банківського сектору, а й за його межами, що можуть потенційно повпливати на галузь – усе це здатне попередити загострення проблем у банківському секторі.

Важливим пунктом у ліквідації наслідків агентських проблем у банківському секторі є те, що уряд має подбати про те, щоб тягар проблемних банків не лягав на плечі платників податків, а винні за розвиток агентської проблеми були покараними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Циган, Р. М., & Синято, А. О. (2017). Бухгалтерська інформація як інструмент забезпечення управління агентськими витратами. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки*, (27 (2)), 68-73.
2. Бондарів Д. В. Права власності і корпоративне управління в економіці. // Вісник молодих вчених, Серія «економічні науки», 2011, №3.
3. Берлі, А. А. (1991). Сучасна корпорація та приватна власність. *Нью-Брансвік: Угода*.
4. Дженсен М., Мерфі К. Максимізація вартості зацікавлених осіб та корпоративних цілей / М. Дженсен, К. Мерфі // Журнал прикладних корпоративних фінансів. – 2010. – No 1
5. Електронне джерело]

URL: http://4ua.co.ua/management/sa2ac69b4c53a89521216c26_0.html
6. Ковалев, В. В. (2004). *Введение в финансовый менеджмент*. Финансы и статистика.
7. Kreps D. *Game Theory and Economic Modelling* / D. Kreps. – Oxford: Oxford University Press, 1990. – P. 10-26.
8. Ричард Бр. Принципы корпоративных финансов / Брейли Ричард, Майерс Стюарт; [пер. с англ. Н. Барышниковой]. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2008. – 1008 с.
9. Алчіан А. Производство, стоимость информации и экономическая организация / А. Алчіан, Г. Демсец // *Вехи экономической мысли – Том 5: Теория отраслевых рынков*. – Санкт-Петербург: Экономическая школа, 2003. – С. 280-317.

10. Циган, Р. М. (2016). Усунення асиметрії облікового забезпечення управління грошовими потоками з метою впливу на агентську проблему. *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*, (6 (2)), 69-75.
11. Войфел Ч. *Энциклопедия банковского дела и финансов* [Текст] / Вулфел Чарльз Дж. — М. : Корпорация «Федоров», 2003. — 1584 с.
12. Пластун, О. Л. (2010). Моральні ризики в економіці. *ББК 65.013 я43 П78*, 65.
13. Ефимов С. *Энциклопедический словарь. Экономика и страхование* [Текст] / С. Ефимов. — М, 1996. — 525 с.
14. Церковная А. И. Влияние корпоративного управления на эффективность деятельности организации / А. И. Церковная.
15. Румянцева, О. Є. (2015). Управління принципал–агент конфліктами на підприємстві. *Молодий вчений*, (5 (2)), 76-80.
16. Корнеєв, В. В. Поведінкові фінанси та інвестування в експлоатарній економіці [Текст] / В. В. Корнеєв // *Економічна теорія – 2009. – No 3. – С. 40–49.*
17. Коваленко, Ю. М. (2015). Інформаційна асиметрія та моральний ризик у фінансовій діяльності: проблеми та способи подолання. *ScienceRise*, 3(3 (8)), 20-25.
18. Майкл С. Дженсен, *ТЕОРІЯ ФІРМИ: УПРАВЛІННЯ, ЗАЛИШКОВІ ВИМОГИ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ*, Harvard University Press, грудень 2000 р. *Журнал фінансової економіки (JFE)*, № 4, 1976
19. Шигун М.М. Бухгалтерський облік трансакційних витрат: проблеми визначення поняття і класифікації / М.М. Шигун // *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Міжнародний збірник наукових праць / Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. Випуск 2(14). – Житомир: ЖДТУ, 2009. – С. 224-234.*

20. Теплова Т.В. Финансовый менеджмент: управление капиталом и инвестициями: учебник для вузов / Т.В. Теплова. – М.: ГУ-ВШЭ, 2000. – 198 с.
21. Hossain, M., & Chowdhury, A. (2015). Moral hazard in banking. *Journal of Banking and Financial Services*, 9(1), 95-115.
22. Електронне джерело]
URL: <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/economics/moral-hazard/>
23. Аганбегян, А. Г. "Об особенностях современного мирового финансового кризиса и его последствий для России." *Деньги и кредит* 12 (2008): 3-9.
24. Statista//Електронне джерело].
URL:<https://www.statista.com/statistics/275746/rmbs-issuance-in-the-united-states/>
25. Рожко, О. Д., and В. А. Музиченко. "Боргова безпека України в контексті світової фінансової кризи." *Ефективна економіка* 3 (2013).
26. Лугін, С., 2020. Вплив світової фінансової кризи нового тисячоліття на соціально-економічний розвиток України.
27. Комісія з розслідування фінансової кризи. Звіт про розслідування фінансової кризи: Остаточний звіт Національної комісії про причини фінансово-економічної кризи в США, включаючи окремі погляди. Cosimo, Inc .; 2011 1 травня.
28. Саврадим, В. М. "Світова фінансова криза 2008 року: передумови й наслідки." *Культура народів Причорномор'я* (2011).
29. Вікіпедія//Електронне джерело].
URL:<https://ru.wikipedia.org/wiki/CDO>
30. Сисоєва, Л. Ю. (2014). Вплив асиметрії інформації на ринок банківських послуг. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки*, (6 (5)), 65-68.
31. Белова, І. В., Коренєва, О. Г., & Сисоєва, Л. Ю. (2013). Необхідність удосконалення контролю за банками щодо подання фінансової звітності.
32. Національний банк України//Електронне джерело]
URL: <https://bank.gov.ua/#>

33. Бойко, А. С. (2018). Фактори впливу на забезпечення банківської ліквідності в Україні. *Агросвіт*, (11), 43-47.
34. Міністерство фінансів України//Електронне джерело]
URL: <https://minfin.com.ua/ru/>
35. Міністерство фінансів України//Електронне джерело]
URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>
36. Золотарьова, О. В., & Галаганов, В. О. (2017). Сучасний стан та перспективи розвитку банківської системи України. *Проблеми економіки та політичної економії*, (1), 83-98.